

**Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / Journal of
Divinity Faculty of Kastamonu University**
e-ISSN 2717-901X
Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Eylül/September, 2021

Orta Çağ Hindistan'ında Önemli Bir İbnü'l-Arabi Savunucusu, Ali b. Ahmed Mehâimî
Alī b. Ahmed Mehâimî, an Important Defender of Ibn Al-Arabi in Medieval India

Necdet AYHAN

Dr., Tokat Milli Eğitim Müdürlüğü, Tokat/Türkiye
Ph.D., Tokat Directorate of National Education, Tokat/Turkey

necdetayhan1@hotmail.com
[orcid.org/ 0000-0003-1008-3148](https://orcid.org/0000-0003-1008-3148)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 5 Ağustos 2021 / **Date Received:** 5 August 2021
Kabul Tarihi: 2 Eylül 2021 / **Date Accepted:** 2 September 2021
Yayın Sezonu: Eylül 2021 / **Pub Date Season:** September 2021
Cilt:5, Sayı:1, Sayfa: 86-113 / **Volume: 5, Issue:1, Pages:** 86-113

Atıf / Citation: Ayhan, Necdet. "Orta Çağ Hindistan'ında Önemli Bir İbnü'l-Arabi Savunucusu, Ali B. Ahmed Mehâimî [Alī B. Ahmed Mehâimî, An Important Defender of Ibn Al-Arabi in Medieval India]". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of Divinity Faculty of Kastamonu University* 5/1 (2021), 86-113.

Etik Beyan/Ethical Statement:

Bu çalışma "Ali B. Ahmed Mehâimî'nin Hayatı, Eserleri Ve Tasavvufi Görüşleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from Ph.D. thesis entitled "The Life, works and sufi views of Ali b. Ahmed Mehâimî." (Ph.D. Thesis, Cumhuriyet University, Sivas/Turkey, 2021)

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kastamonu/Türkiye
Kastamonu University Faculty of Divinity, Kastamonu/Turkey
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

13. yüzyılda Hindistan'da devlet yönetiminin uzun süreliğine Müslüman Türk Delhi Sultanlarının egemenliği altına girmesiyle, İslam tasavvufunun kurumsal yapısı olan tarikatların o bölgede yayılması eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeden hemen bir asır sonra Mumbai kentinde yazdığı eserlerle Hindistan'ın ilk İbnü'l-Arabî savunucularından Ali b. Ahmed Mehâimî önem arz etmektedir. Ali Mehâimî'nin çocukluğundan beri var olan Hz. Hızır ile Üveysilik bağı, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde üstadı Muhammed el-Mizcâcî üzerinden devam etmiştir. Hem Hoca Ahmed Yesevî hem İbnü'l-Arabî ile Hz. Hızır arasında gerçekleşen hırka geleneğini temsil eden silsile, Mizcâcî'de de bulunmaktaydı. Tasavvufta hırka geleneği Hızır veya diğer manevî güçlerle olan bağı sembolize etmektedir. Mehâimî'nin maddi ve manevî pek çok özelliği vardır. Varlıkların bulunduğu evren için "taayyün-i sâlis" kavramını kullanmıştır. Yine farz ve nafile ibadetle ilişkilendirilen "kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil" kavramlarının İbnü'l-Arabî ve Sadreddîn-i Konevî'nin görüşleriyle desteklenen tasavvufî cem hâliyle bağına dikkat çekerek farkındalık sağlamıştır. Ekberî gelenek şârihi olarak Hindistan'da ülke genelinde kabul gören saygın mutasavvif, kadı, müfessir özellikleriyle önemli bir konuma sahiptir. Bunlara rağmen Ali Mehâimî ülkemizde yeterince tanınmamaktadır. Hindistan, on üçüncü yüz yıldan sonra tarihi süreç içerisinde asırlarca Müslüman Türklerin yönettiği bir ülkedir. Hindistan tasavvufu üzerine ülkemizde yapılan çalışmaların az olması Mehâimî'nin ülkemizde tanınmamasının sebeplerinden birisi olabilir. Oysa ki Hindistan, İslam tasavvufunun iki önemli öğretisi olan vahdet-i vücûd ile vahdet-i şühûd üzerine önemli tartışmaların gerçekleştiği bir coğrafyadır. O yüzden bu makalede Orta Çağ'da Hindistan'da yaşamış olan Ali b. Ahmed Mehâimî'nin eserlerinden hareketle onun tanıtımı amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Vahdet-i vücûd, Orta Çağ, Hindistan, Üveysilik

Ali b. Ahmed Mehâimî, an Important Defender of Ibn Al-Arabi in Medieval India

Abstract

In the 13th century, when the state administration in India came under the rule of the Muslim Turkish Sultans of Delhi, the spread of the tariqas, the institutional structure of Islamic Sufism, took place simultaneously in that region. After just a century of this development, one of the first Ibn Arabi defenders of India, with the works he wrote in Mumbai, Ali b. Ahmed Mehâimî has an important position in Islamic sufism. Since his childhood Ali Mehâimi had a Uwaisid connection with Khidr. This situation continued through his teacher Muhammad al-Mizcaci in his youth and adulthood. Both Hodja Ahmed Yasawi and Ibn al-Arabi had the spiritual bond with Khidr. The cardigan tradition in Islamic sufism is representing the bond of with Khidr or other spiritual powers. Also Mizcaci had a connection to Khidr cardigan with his predecessors Khodja Ahmed Yasawi and Ibn al-Arabi. Mehâimî had many material and spiritual features as well. Ali Mehâimî used the concept of "taayyün-i salis" for the universe of being, also comment the concepts of "kurb-i farâid and kurb-i nawafil" supported by the views of Ibn al-Arabi and Sadr al-din al-Qonavî. So Mehâimî has associated the concept of kurb with obligatory (fard) worship and non-obligatory (nafila) worship according to the religion Islam, raising awareness by drawing attention to its connection with the concept indicating a sûff's al-jam emotional condition. In our country Ali Mehâimi is not known enough, although he had a lot of important features on Islamic sufism. He was a respected sûffî, qadi, writer of annotations on the books of Akbari tradition and comment writer of the Quran in India. And India had been a country ruled by Muslim Turks in the historical process for centuries after the thirteenth century. Perhaps the scarcity of studies on Indian Sufism in our country may be one of the reasons for this. However, India is a geography where important discussions took place on the two important teachings of Islamic sufism, the unity in the existence (Wahdat al-vucud) and unity in observation of the existence (Wahdat al-shuhud). In this article, with the help of his books, Ali b. Ahmed Mehâimi and his sûffistic views are introduced.

Keywords: Islamic Sufism, Wahdat al-vucud, Medieval, India, Uwaisizm.

Giriş

Bu makalede Orta Çağ Hindistan'ında önemli bir İbnü'l-Arabî savunucusu olan Ali b. Ahmed Mehâimî'nin tarihi ve ilmî şahsiyeti, tasavvufî eserleri, eserlerini yazarken etkilendiği kaynaklar incelenmektedir. Mehâimî'nin Üveysîliği, tarikati, mürşidi, vahdet-i vücûdu savunma yöntemiyle Ekberî gelenek temsilciliği gibi tasavvufî şahsiyeti belirlenmeye çalışılmaktadır. Sûfilerce tasavvufî tecrübeyle edinilen marifeti başkalarına sunmada sembolik dilin zorunluluğu ve aklın işlevselliği konusundaki Mehâimî'nin görüşleri incelenip değerlendirilmektedir.

1. Kaynaklar ve Yöntem

Sevgili Peygamberimizin de mensup olduğu soyun uzantılarından birisini temsil eden Ali Mehâimî'nin Orta Çağda Hindistan'daki vahdet-i vücûd temsilciliğini tanıtmak bu araştırmanın amaçlarındandır. Mehâimî'nin kendi eserlerinin yanı sıra onun yaşadığı döneme yakın birincil ve ikincil kaynaklar araştırmada esas alınmaktadır.

Ali Mehâimî'nin eserlerinde geçen verilere göre Hint mistik kaynaklarından Mehâimî'nin eserlerine alıntı yapıp yapılmadığı incelenmeye çalışıldı. Mehâimî'nin kitaplarında değerlendirme ve inceleme kapsamına alınacak metne rastlanılmadığından bu konudaki araştırma, metin içeriğindeki kavramlara dayalı verileri karşılaştırmalı analiz şeklinde olmayıp mutasavvıfın kendi kitaplarında geçen benzer kavram ve etkilendiği kaynak tabanlı eser incelemesinden oluşmaktadır. Ali Mehâimî'nin tasavvufî eserleri taranarak etkilendiği kaynaklara genel anlamda ulaşılmıştır. Evrensel değerlerin dünya genelindeki inançlarda ortak olması nedeniyle bu konudaki araştırma, karşılaştırmalı metin içeriği ve kavramlara dayalı veri analizi şeklinde olmayıp Mehâimî'nin kendi eserlerinde belirlenen açık veya kapalı kaynak ve kavram tabanlı incelemeye dayanmaktadır. Yapılan araştırmanın bu yönüyle Ali Mehâimî'nin yaşadığı dönemde Hindistan'da bölgeyi yöneten Müslüman Türklerin öncü çalışmalarıyla, İslam tasavvuf anlayışının köklü Hint kültür ve medeniyetinin etkisi altında bulunan coğrafyadaki konumuna dikkat çekme amaçlanmaktadır.

2. Bulgular

Ali Mehâimî'nin hayatı, tarihi, ilmî ve tasavvufî şahsiyeti, tasavvufî eserlerini yazarken etkilendiği kaynaklar, vahdet-i vücûdu savunma yöntemi, marifeti edinme ile aklın fonksiyonu arasındaki ilişkiyi sembolik dille algılama ve değerlendirme boyutu araştırmanın başlıca bulgularıdır.

2. 1. Ali b. Ahmed Mehâimî'nin Hayatı ve Soyu

Ali Mehâimî'nin tam adı Ebü'l-Hasan Zeynüddin Alâeddin Ali b. Ahmed b. Ali b. Ahmed Mahdûm Piro Mehâimî Dekkenî Hindî Fakîh Sufî'dir.¹ Adı Alâeddin Ali, künyesi

¹ Ali b. Ahmed el-Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs ilâ me'âni'n-nusûs*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyedi (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 11; a.mlf., *Risâletü'r-red alâ ba'zı men enkere alâ ehli't-tarîk* (İstanbul Üniversitesi Nadir

Ebü'l-Hasan, lakabı Zeynüddin² olup daha çok “Mahdûm” lakabıyla tanınmaktadır. Fakîh Mahdûm Ali şeklinde meşhur olmuştur.³ Ali Mehâimî'nin babası Ahmed b. Ali b. Ahmed'dir.⁴ Mehâimî'nin babasının soy itibarıyla, Nadr bin Kinâne yoluyla Sevgili Peygamberimizin amcası Ebu Talib'in oğlu Cafer et-Tayyar'ın torunlarına dayanmaktadır. 785/1383 yılında Ali Mehâimî henüz dokuz yaşındayken babası Şeyh Ahmed, vefat etmiştir. Kabri bugünkü Maharaştra eyaletinin Thana bölgesinin Kalyan şehrinde. ⁵ Ali Mehâimî'nin annesi Ankolyalı Nahuda/Nakhuda Hüseyin'in kızı Fâtıma, kâmile bir veliye olarak kaynaklarda geçmektedir. ⁶ Bibi Fatıma (Fatıma Ana) olarak tanınmaktaydı. Ali Mehâimî dokuz yaşındayken babasını kaybettiğinde onu annesi yetiştirdi. Annesinin toplumda çok saygın bir yeri vardı. Bibi Fatıma 835/1432 yılında perşembe günü bu dünyadan ayrıldı. Hürmetkâr oğlunun kabrinin sol yanına defnedildi.⁷

Şeyh Mahdûm Ali Mehâimî 10 Muharrem 776/21 Haziran 1374 tarihinde çarşamba günü Hindistan'ın Mumbai kentinin deniz kenarındaki Mehâim denilen yerleşim yerinde doğdu.⁸ Soy, çoğulu “Nevâit” (نوائت) kelimesiyle ifade edilen ve adı Nâitî/Nâyitî (نائتي) olan halka dayanmaktadır. Nevâit halkının kökeninin Mekkeli Kureyş kabilesinden olduğu Muhammed Yusuf Kokan Ömerî'nin Urdu diliyle yazdığı “*Hanvâde Kadı Bedrüddevle*” adlı eserden İzzeddin en-Nedvi'nin alıntı yaptığı makalede belirtilmektedir. ⁹ Nâitî halkı mensupları Emeviler döneminde âlimlerden, evliyadan ve gayrisinden oluşan elli bin kişiyi haksız yere katleden komutan Haccac b. Yusuf es-Sakaffî'nin (661-714) zulmünden korkup kaçtılar. Bu kaçanlar konaklayarak Hint Okyanusu sahiline kadar gelip burayı mesken edindiler şeklinde rivayet edilmektedir.¹⁰ Hindistan'ın Konkan sahilindeki Nevâit halkına mensup olan Mahdûm Ali Mehâimî'nin sülalesinin adının “Piro/Pârû” olduğu belirtilmektedir.¹¹

Ali Mehâimî 776-835/1374-1432 yılları arasında Hindistan'ın Mumbai (Bombay) kentinin Konkan sahilinde yer alan Mehâim semtinde yaşamıştır. Günümüzde Mahim denilen yer, o dönemde “Mehâim” şeklinde isimlendirilmekteydi. Ali Mehâimî'nin çocukluğu ve gençliği hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Babası Şeyh Ahmed'in, oğlu

Eserler Kütüphanesi, 281), 1a, 2a; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm kâmusü terâcimi eşeri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müstağribîn ve'l-müsteşrikîn* (Beirut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyin, 2002), 4/257; Gulam Ali Âzâd el-Hüseyinî el-Vâsitî el-Bilgrâmi, *Sibhatü'l-mercân fî âsâri Hindistân*, thk. Muhammed Said et-Tarihî (Beirut: Dârü'r-Râfideyn, 2015), 39.

² Abdülhay b. Fahreddin el-Hasenî, *el-İ'lâm bi'men fî târihi'l-Hind mine'l-a'lâm el-müsemma bi'Nüzheti'l-havâtır* (Haydarâbâd (Dekken): Matba`atü Meclisi Dâireti'l-Ma`ârifî'l-Osmâniyye, 1962), 3/79-80.

³ Zirikli, *el-A'lâm*, 4/257.

⁴ Bilgrâmi, *Sibhatü'l-mercân*, 39; Hasenî, *Nüzheti'l-havâtır*, 3/79-80.

⁵ Mohammad Abdullah Mama Paro, *The Life History Of Hazrat Shaikh Makhdum Ali Paro Qutbu'l-Aqtâb Qutb-e Kokan Al-Mahaimi of Mumbai* (Mumbai: Ghazali Tpesters & Printers, 2000), 8.

⁶ Faruk Han Mehâimî Misbâhî, *Sevânih-i Mahdûm Ali Mehâimi* (Bombay: M.S.O., 2014), 20.

⁷ Paro, *The Life History Of Hazrat Makhdum Ali*, 18.

⁸ S. M. Edwardes, *The Rise of Bombay A Retrospect* (Bombay: The Times of India Press, 1902), 53, 61; Zirikli, *el-A'lâm*, 4/257; Hasenî, *Nüzheti'l-havâtır*, 3/79-80; Paro, *The Life History Of Hazrat Makhdum Ali*, 8.

⁹ İzzeddin en-Nedvi, “Üsretü'n-Nevâit ve Hıdamâtuha li'l-Edebi'l-Arabî”, *el-Mecelletü Kalikoot* 3 (2013), 101.

¹⁰ Hasenî, *Nüzheti'l-havâtır*, 3/79-80.

¹¹ Bilgrâmi, *Sibhatü'l-mercân*, 39-40; Misbâhî, *Sevânih-i Mahdûm Ali Mehâimi*, 20.

Ali Mehâimî'nin küçük yaşından itibaren dini ilimleri öğrenmesi için gayret sarf ettiği nakledilmektedir. Mutasavvıf, müfessir ve İslam hukukçusu olan yazar Ali b. Ahmed Mehâimî (ö. 835/1432), yaşadığı dönemde Hindistan'da Ekberî tasavvuf düşüncesinin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilir. Ali Mehâimî, yazdığı eserleriyle ve Mumbai, Mehâim'deki dergahında irşat faaliyetleriyle vahdet-i vücûd öğretisinin Hindistan'da yayılmasında önemli katkısı olmuştur.¹² Ekberî gelenekte saygın bir konumu ve önemli çalışmaları olan Ali Mehâimî, Türkiye'de çok tanınmayan bir mutasavvıftır.

Ali Mehâimî, 11 Şubat 1432'de, hicri 8 Cemâdiye'l-âhir 835'te henüz 59 yaşındayken annesinden önce vefat etmiştir.¹³ Annesi onun ölümüne çok üzülmüş ve son derece etkilenmiştir. Oğlunun ölümünden yaklaşık kırk gün sonra da Ali Mehâimî'nin annesi Bibi Fatıma 17 Receb 835 / 20 Mart 1432 tarihinde perşembe günü bu dünyadan ayrılmıştır. Hürmetkâr oğlunun kabrinin sol yanına defnedilmiştir.¹⁴ Ali Mehâimî ve annesinin defnolunduğu Mehâim'deki kabir, halk tarafından ziyaretgâh olarak benimsenmiştir.¹⁵ Mumbai/Bombay kentinde göze çarpan İslam'ın önemli en eski tarihi eser kalıntısı 835/1432'de inşa edilen Şeyh Ali Paru'nun türbesidir. Vefatından sonra bu mutasavvıfın anısına dergâhta tek kubbeli bir türbe yapılmıştır. 1085/1674'de ve 1163/1748 yılında bu yapıya dört kubbe, avlu ve 1902'de bir camii ilave edilmiştir.¹⁶

2. 2. Tahsil Hayatı, Kadılığı, İlmi Şahsiyeti ve Edebi Yönü

Ali Mehâimî'nin babası Şeyh Ahmed'in, biricik çocuğunun küçük yaşından itibaren dini ilimleri öğrenmesi için gayret sarf ettiği nakledilmektedir.¹⁷ Mehâimî dokuz yaşına geldiğinde dini ilimlerin pek çoğunu babasından öğrenmiştir. Babası onun iyi bir İslam âlimi olmasını istemiştir. Ona Kur'an-ı Kerim'i ezberletmiş ve Kur'an hafızı olmasını sağlamıştır. Harflerin mahreçlerini, tecvit kurallarını, kelâm, İslam felsefesi, mantık ve hadis gibi üst düzey öğrenimde yer alan geleneksel İslami ilimleri babası ona öğretmiştir. Mehâimî dokuz yaşındayken babasını kaybettikten sonra onun yetişmesini annesi üstlenmiştir. Anne, oğluna Allah tarafından bahşedilen üstün zekâ ve yeteneği fark etmiştir. Kaynaklarda anlatılan menkıbeye göre babasından sonraki öğreniminde Hz. Hızır'ın rolü önemli bir yer tutmaktadır. Dokuz yaşından sonraki çocukluk yıllarında ve gençlik döneminde Hz. Hızır onun maddi ve manevi rehberi olmuştur.¹⁸ Kur'an kaynaklı Hz. Hızır anlayışı tasavvuf geleneğinde önemszenmektedir.¹⁹ Orta Çağ'da Müslüman ülkelerden Hindistan'a bilim

¹² Abdulsattar Dalvi, "Hazrat Makhdum Ali Mehâimî (1374-1432)", ed. Siraj Mohammed Bijle, *Kokan News The e-Newsletter of The Kokani Diaspora Community* 4/4 (Aralık 2012), 2.

¹³ Bilgrâmi, *Sibhatü'l-mercân*, 40.

¹⁴ Paro, *The Life History Of Hazrat Makhdum Ali*, 18.

¹⁵ Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, 3/79-80.

¹⁶ Sayyid Maqbul Ahmad, "Bombay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/281; J. S. Cotton, "Bombay", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979), 2/710.

¹⁷ Dalvi, "Hazrat Makhdum Ali Mehâimî (1374-1432)", 2.

¹⁸ Paro, *The Life History Of Hazrat Makhdum Ali*, 8.

¹⁹ Ali b Ahmed el-Mehâimî, *Tebisîru'r-Rahmân ve teysîrü'l-Mennân bi ba'zı mâ yüşîru ilâ i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyedî (Beyrut: Books-Publisher, 2011), 2/302-309.

insanları getirtilir.²⁰ Şu ana kadar yapılan araştırmalar ve eldeki kaynaklar, Ali Mehâimî'nin ilk hocası olan babası ve Hz. Hızır'ın maddi-manevi ilim desteği dışında hangi âlimden öğrenim gördüğü hususunda yetersizdir. Bununla beraber yazdığı eserlerden edindiğimiz kanaate göre Mehâimî, İslâmî ilimlerde iyi yetişmiştir. Örneğin Ali Mehâimî'nin, varlıklar aleminden oluşan evreni "taayyün-i sâlis" yani üçüncü taayyün diye isimlendirmesi dikkat çekicidir.²¹ Yine hadis-i kudsîdeki²² farz ve nafile ibadetle ilişkilendirilen "kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil" kavramlarının İbnü'l-Arabî ve Sadreddîn-i Konevî'nin görüşleriyle desteklenen tasavvufî cem hâliyle bağına Mehâimî'nin dikkat çekerek, "celâ ve isticlânın kemâli" konusuyla ilişkilendirip farkındalık sağlaması²³ ilmî konularda çok iyi yetiştigini gösteren özelliklerinden bir kaçıdır.

Mahdûm Ali Mehâimî, Gucerât Sultanı Ahmed Şah'ın hükümdarlığı döneminde (1411-1442) Thana bölgesi Müslümanlarına kadı olarak atanmıştır.²⁴ *Fetavâ-yı Mahdûmiyye* ve *Fıkıh-ı Mahdûmî* gibi eserleri Şafii fıkıhına dayalı olsa da Mehâimî yaşadığı bölgedeki diğer mezheplerden olan Müslümanların da kadılığına baktığı değerlendirilmektedir. Ali Mehâimî, bazı kaynaklara ve yazdığı eserlere göre itikatta Mâtürîdî,²⁵ amelde Şafii²⁶ mezhebine mensup bir âlimdir. Ali Mehâimî'nin yazmış olduğu eserlerindeki yorumlarıyla İslam felsefesine ve mantık ilmine de vâkıf olduğu görülmektedir. İbnü'l-Arabî gibi Ali Mehâimî'nin de benimsemiş olduğu ilham ve keşif metoduna uymayan İbn Sînâ'nın yöntem ve tekniklerinin eleştirildiği görülmektedir.²⁷ Bunun yanı sıra Ali Mehâimî'nin, tıpkı Şeyh-i Ekber'in ve Konevî'nin etkilendiği²⁸ gibi ünlü filozof İbn Sînâ'dan etkilendiğini ve İbn Sînâ'nın nisbesi olan "Şeyhu'r-Reis" ifadesini

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 1/325.

²¹ Bk. Ali b. Ahmed el-Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 27b, 33b.

²² "Kim bana kurbet eden veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaşır şeyler arasında en sevdiğim, ona farz kıldığım ibadetleri yerine getirmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder. Öyle olur ki (kurbet gerçekleşir) artık onu severim. Onu bir sevdim mi artık ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, (kurbet ehli olan) mümin kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç bir şeyde tereddüte düşmem: (şehadet âlemindeki kurbeti devam ettirme arzusunun dolayısı ile) O ölümü sevmez, ben de (onu sevdiğim için) onun sevmediği şeyi sevmem" Buhari, Sahih, Rikâk, 38, No. 6502; Ali b. Ahmed el-Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd fi şerhi Edilleti't-tevhîd* (Yeni Delhi: y.y., 1917), 8; Ali b. Ahmed el-Mehâimî, *er-Rütbetü'r-refî'a fi'l-cem'i ve't-tevfîki beyne esrâri'l-hakîkati ve envâri's-şerî'ati* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 19a.

²³ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 42a-b, 43a; a.mlf., *Zevârifü'l-latâif fi şerhi Avârifü'l-ma'ârif* (New Jersey Princeton, 2929Yq), 497b-499a; a.mlf., *Husûsu'n-ni'am fi şerhi Fusûsi'l-hikem*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyedi (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 574-576; a.mlf., *Meşra'u'l-husûs*, 139-141.

²⁴ Dalvi, "Hazrat Makhdum Ali Mehâimî (1374-1432)", 2; Paro, *The Life History Of Hazrat Makhdum Ali*, 6; Sadia Dehvi, *Sufism: Hearth of Islam* (Yeni Delhi: Harper Collins Publishers, 2012), 211.

²⁵ Şemseddin es-Selefi el-Afgânî, *Cühûdü Ulemâi'l-Hanefiyye fi İbtâli Akâidi'l-Kubûriyye* (Riyad: Dâru's-Samî'i, 1996), 3/1563.

²⁶ Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, 3/79-80.

²⁷ Mehâimî, *Husûsu'n-ni'am*, 195.

²⁸ Ekrem Demirli, "Varlık Olmak Bakımından Varlık İfadesinin Sufilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları", *İslam Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 27-47.

kitabında kullandığını, İbn Sînâ'nın "Risâle-i Hudûd"undan eserine alıntı yaptığını bilmekteyiz.²⁹

Ali Mehâimî, Arapça edebi söz sanatlarını da yerinde ve çok güzel kullanabilen bir mutasavvıftır. Örneğin Konevî'nin *en-Nusûs*'una yazdığı şerhi *Meşra'u'l-Husûs*'un "mukaddime-i şeyh-i şârih" başlığı altında yer alan kitaba giriş bölümünde Kur'an-ı Kerîm ayetlerinin orijinal lafızlarını aşağıda kalın siyah yazıyla verildiği üzere Arapça metne serpiştirerek Nur suresi otuz beşinci ayetiyle eserin hem hamdele hem de salvele bölümünde iktibas sanatını icra ettiğini görüyoruz.³⁰ İktibas, nesrin veya nazmın, Kur'an ayetlerinden veya hadis-i şeriflerden bir cümlenin veya cümlelerin tamamının veya bir kısmının kelimelerini içine alan söz sanatıdır. İktibas sanatı ile ortaya çıkan yeni metin Kur'an'dan sayılmaz, o artık söyleyenin sözüdür.³¹ Kelimenin manaları ile ilgili edebi sanatları konu alan bedî ilminin ıstılahı olan iktibas, ayet veya hadisin tamamını veya bir kısmını alarak metnin ayet veya hadis olduğunu belirtmeden sözü süslemek ve manayı kuvvetlendirmektir.³² Mehâimî, burada kullandığı söz sanatının adını "iktibas" (إقتباس) şeklinde metnin son cümlesine yerleştirip söz sanatındaki ustalığını bir derece daha öteye taşıyarak göstermiş olmaktadır. Somut bir örnek olması için önce Nur suresi otuz beşinci ayetin orijinali, ardından da Mehâimî'nin bahsettiğimiz eserindeki ayetin metin içerisine serpiştirilmiş Arapça kelimelerinin siyah kalın yazı fontuyla gösterilmiş hali ve metnin Türkçe tercümesi sırasıyla aşağıda verilmektedir.

Nur Suresi otuz beşinci ayet:

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿35﴾

Konevî'nin *en-Nusûs*'una Ali Mehâimî'nin yazdığı şerhi *Meşra'u'l-husûs*'da Nur suresi otuz beşinci ayetin orijinal lafızlarını metne serpiştirerek iktibas söz sanatını kullanma yöntemiyle ayete eserin hem hamdele hem de salvele kısmında yer vermesi şöyledir:

سبحانك اللهم و بحمدك، يا من وجوده نور سموات الأسماء و الصفات، و أرض أعيان الممكنات، تلاً في مشكاة عدما مصباح ظهورك اللانح من زجاجة حيك، الذي هو كوكب دري من شهودك، توقد شجرة ربوبتك المباركة، بالجمع بين الإجمال و التفصيل، الزيتونية بما لها من الإيجاد و التحصيل، لا شرقية تكشف السبحات، و لا غربية ترخي الحجابات، يكاد زيت جمالك يضيء بالظهور، و لو لم تمسه نار حيك المحرقة للستور، و ذاتك نور على نور، تهدي لنورك من تشاء من الأحياء، و تضرب الأمثال للناس ليحصل لهم بك الاستئناس، و أنت بكل شيء عليم، فما أعمى عنك صل علي من مصباح روحه نور سموات الأرواح و أرض الأشباح، قبل أن يتلمع بمشكاة بدنه، مع غاية ظهورك إلا من علمت من عينه أنه في عماء مقيم،

²⁹ Mehâimî, *Husûs'u'n-ni'am*, 324, 325.

³⁰ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 11.

³¹ Celaleddin Muhammed Kazvini, *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*, çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol (İstanbul: Ebrar Yayınları, 1990), 214.

³² Muhammed b. Abdurrahman el-Hatib el-Kazvini, *El-izâh fî ulûmi'l-belâgati el-Meani ve'l-beyân ve'l-bedi'*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 312-321.

و يطلع على زجاجة قلبه الذي هو كوكب دري من تجلّي ربه، يوحد من شجرة نفسه المباركة بالجمع بين الوجوب و الإمكان، الزيتونة بالسموات على ثمرات الأعيان، لا شرقية من المجردات، و لا غربية من المعلقات، يكاد زيت نبوتها يضيئ بالكمالات، و لو لم تمسسه نار الرياضة المقتضية ظهور الآيات إذا مستته، فنور على نور تهدي لنورك من تشاء من الأنبياء و الأولياء، و تضرب الأمتال للناس ليعلموا رتبته منك برفع حجب الالتباس، و أنت بكل شئى عليهم، فما منعت عن اقتباس نوره إلا من علمت أنه باستعداده سقيم.

Türkçesi: “Allah’ım seni hamd ile tesbih ederim. Ey varlığı mümkün varlıkların arzını, ilahi isim ve sıfatları semaları nurlandıran! Sevgisi camda parlayan zuhurunun lambası yokluk kandilinde yansıyan! Şühûdî tecellinin parlak yıldızı olan! İcmal ve tafsil arasını cem ile mübarek rububiyetinin ağacını tutuşturan! Kendisinde var olan şeyle yaratma ve meydana gelme yakıtı için celalini keşfettirdiği yer ne doğuda, perdeleri araladığı yer ne batıda olan! Cemalinin yakıtı zuhurla parlayan! Dokunmasa bile aşkının ateşi perdeleri yakan! Zatı nur üstüne nur olan! Sevdiklerinden dilediğini nuruyla buluşturan! Onlarda kendisine ünsiyet ve ülfet oluşsun diye insanlara örnekler sunan! Her şeyi hakkıyla bilen! Manevi körlük kalıcı olarak kendisinde belirmediğini bildiği kişi hariç, tecelli zuhurunun çokluğu nedeniyle kendinden kör olunamayan!

Allah’ım salat eyle! Beden kandilinde parlamadan önce ruhu, bedenlerin arzı ve ruhların semasının nurunun lambası olana! Rabbinin tecellisinden parlak bir yıldız olan kalbinin camına bakana! İmkân ve vücub arasını cem ile mübarek nefis ağacını tutuşturan! Ayetlerin zuhur tecellisi temas ettiğinde zuhurunu gerekli kılan riyazet ateşi dokunmasa bile doğudan soyutlanmasına gerek olmayan ve batıyla da ilgili olmayan hakikat meyvelerinin göklerden inen nübüvvetinin yakıtı, kemâlâtla aydınlanana! Enbiya ve evliyadan dileyeni ve Allah’ın ihsan ettiğini nur üstüne nur olan Allah’ın nuruna yönlendirene! Şüphe ve karmaşa perdelerini kaldırmakla Allah’ın verdiği manevi mertebeyi bilsinler diye insanlara örnekler sunana! Allah’ım şüphesiz sen her şeyi hakkıyla bilensin. Kabiliyeti yetersiz olduğunu bildiğin kişiler hariç senin nurundan iktibas etmeye (faydalanmaya) çalışan kimselere engel çıkarmazsın.”³³

2. 3. Üveysîliği, Tarikatı ve Maneviyat Yolunda Mürşidi

Araştırmada Ali Mehâimî’nin Üveysîlik bağının kaynaklarına ulaşılmıştır. Böylece farklı ülkelerden toplanılan Mehâimî’nin el yazma kitaplarının verileri günümüz insanının bilgisine sunulmuştur. Burada Ali Mehâimî’nin daha dokuz yaşında bir çocuk iken babasını kaybettiğinde onun maddi ve manevi eğitimini Hz. Hızır’ın üstlendiğini konu edinen menkıbe önemlidir.³⁴ Hz. Hızır’ın kıyamete kadar varlığı konusu tasavvuf mensuplarının tereddütsüzce savunulmaktadır.³⁵

³³ Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs*, 11.

³⁴ Es-Seyyid İbrahim b. Es-seyyid Muhammed el-Kâdiri el-Hüseyni el-Medenî, *Risale damîri'l-insan li-izdiyadi iştiyaki'l-muhibbîne ilâ zikri'r-rahmân*, thk. Muhammed Ismet b. Abdülkadir Bûbirî Kalyani (Kalyan-Bombay: İmam Şafi Foundation, 2003), 13.

³⁵ Bk. Ebü'l-Fadıl Ahmed b. Ali İbnü Hacer el-Askalânî, *ez-Zehrü'n-nadır fi hâli'l-Hızır*, thk. Selahaddin Makbul Ahmed (Kuveyt: Mektebe Ehli'l-Eser, 2004).

Hızır (a.s.), Ali Mehâimî'nin çocukluğundan beri mürşidi olmuştur. Ali Mehâimî'nin Üveysîliği Hz. Hızır'la biri çocukluğundaki manevi bağı, bir diğeri kendi eserlerinde de belirttiği üzere³⁶ yetişkinlik döneminde Cebertiyye tarikatı Şeyhi Muhammed el-Mizcâcî üzerinden Ekberiyeye ve Yeseviyye'ye kadar ulaşan Hz. Hızır hırka silsilesi bağı, diğeri de Fakîh el-Mukaddem'e ulaşan Aleviyye-i Ayderûsiyye tarikatı üzerinden Hz. Hızır bağıyla ilişkilidir. Ali Mehâimî'nin çocukluğundan itibaren vefatına kadar Yemen Zebid merkezli Cebertiyye ve Terim (Hadramut) merkezli Ayderûsiyye-i Aleviyye tarikatlarındaki maddi silsile bağı, birincil kaynaklardan nakledilmektedir.³⁷ Mehâimî'nin çocukluğuna dayanan bahse konu Hz. Hızır bağı gibi özel durumunun, Hızır (a.s.)'in maneviyatıyla bedenleşen somut güzel bir örnek olduğu araştırmaya yansıtılmaktadır. Bu bağlamda Ali Mehâimî'nin babası hayattayken bağlantısının olduğu düşünülen Yemen Zebidli Cebertiyye tarikatı şeyhlerinden Muhammed el-Mizcâcî (ö. 829/1425), Mehâimî'nin hem mürşidi olmuş hem de Hz. Hızır ile tasavvufi silsile bağının devamını sağlamıştır.³⁸ Ali Mehâimî'nin mensup olduğu Cebertiyye ve Ayderûsiyye tarikatlarının birbirleriyle de bağlantılı olduklarından Harîrîzâde eserinde bahseder.³⁹ Orta Çağ Yemen tasavvufu konusunda özellikle Ayderûsiyye tarikatı vasıtası ile Ekberiyeye ve Medyeniyye tarikatlarının Hz. Hızır bağının yanı sıra Cebertiyye tarikatı vasıtası ile Ekberiyeye dahil dokuz tarikat bağı ve Türkistan'da Yeseviyye tarikatı pirine kadar uzanan⁴⁰ Mizcâcî'nin Hz. Hızır bağı önemli kaynaklarla belirginlik kazanmıştır. Eserlerindeki verilere göre Ali Mehâimî'nin Cebertiyye ve Ayderûsiyye tarikatları dahil, onların üzerinden Ekberiyeye, Medyeniyye, Kadiriyye-i Esediyye, İshâkiyye (Kâzerûniyye), Rifâiyye, Kuşeyriyye, Şâzeliyye-i Zerrûkiyye, Sühreverdiyye, Ehdeliyye ve Yeseviyye tarikatları olmak üzere on iki tarikat ile bağı bulunmaktadır. Zaten Cebertiyye tarikatının "câmi-i turuk" yani pek çok tarikatın bağını kendinde toplayan tarikat olduğu belirtilmektedir. İmam-ı tarikat İsmail b. İbrahim el-Cebertî'nin Ekberiyeye, Medyeniyye, Kadiriyye-i Esediyye, İshâkiyye (Kâzerûniyye), Rifâiyye, Kuşeyriyye, Şâzeliyye, Sühreverdiyye, Ehdeliyye olmak üzere verdiği senetlerle dokuz tarikatın ashabına bağı olduğu nakledilmektedir.⁴¹

2. 4. Yazdığı Tasavvufi Eserler ve Eserlerini Yazarken Etkilendiği Kaynaklar

Ali Mehâimî, tefsir, tasavvuf, kelam ve akâid, fıkıh ve İslam hukuku alanlarındaki eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. "Hak ile huzur hâlindeyken manevi hâlleri

³⁶ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 1a, 2b; a.mlf., *İmhâdu'n-nasiha* (Külliyeye Kâdiriyye, 86), 2b; a.mlf., *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 2b.

³⁷ Es-Seyyid el-Habîb Ayderûs b. Ömer el-Habeşî, *İkdü'l-yevâkîti'l-cevheriyye ve simtu'l-'ayni'z-zehebiyye bi-zikri tarîki'l-Aleviyye*, thk. Muhammed Ebubekir Abdullah Bâzîb (Terim-Hadramut: Dârü'l-İlim ve'd-Da'vet, 2009), 615-616, 1061-1101.

³⁸ Mehâimî, *İmhâdu'n-nasiha* (Külliyeye Kâdiriyye, 86), 2a; a.mlf., *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 2a; a.mlf., *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 3a.

³⁹ Harîrîzâde Kemaleddin, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik* (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 432), 1/212b.

⁴⁰ Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b Muhammed ez-Zebîdî, *İthâfü'l-asfiyâ* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi), 11b, 37a-b; a.mlf., *İkdü'l-cevheri's-semîn* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi), 23b-24a.

⁴¹ Harîrîzâde Kemaleddin, *Tibyânü vesâ'il* (İbrahim Efendi, 432), 1/97b-98a.

yaşayarak tefsirimi yazmak nasip oldu” diye özetlediği tasavvufi bakış açısıyla “*Tefsîrü'l-Mehâimî*” ve “*Tefsir-i Rahmânî*” kısa adlarıyla tanınan *Tebîsîru'r-Rahmân ve teysîrû'l-Mennân ba'de mâ yüşîru ilâ i'câzi'l-Kur'ân* adlı tasavvufi tefsirini yazmıştır. Ahmed el-Mizyedî'nin hazırladığı 2011 yılındaki Books-Publisher tarafından yapılan üç ciltlik Beyrut baskısı dışında tefsirin daha eski Bulak baskısı da vardır. Abdülhay el-Hasenî'nin kitabında oluşturduğu listeye göre bu işari tefsir, Hindistan'da Arapça yazılan ilk tasavvufi tefsirdir.⁴²

Ali Mehâimî, metafizik tasavvufun kurucusu İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) görüşleri üzerine kaleme alınan birkaç esere şerh yazmıştır. Bu eserlerden birisi İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eserine Mehâimî'nin yazdığı *Husûsu'n-nia'm fi şerhi Fusûsü'l-hikem* adlı kitaptır. İbnü'l-Arabî'nin tasavvufta halifesi olan Sadreddîn-i Konevî'nin (ö. 673/1274) mukaddime niteliğindeki *en-Nusûs fî tahkîki tavri'l-mahsûs* adlı eserine Mehâimî'nin yazdığı şerh *Meşra'u'l-husûs ilâ me'âni'n-Nusûs*'tur. Ali Mehâimî'nin şerh olarak yazdığı üçüncü eseri Konevî'nin müridi Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lema'ât* adlı eserine Ali Mehâimî'nin yazdığı şerhi *el-Lemahât fî şerhi Lema'ât*'tur. Bu kitap *Fusûs*'un ilahi aşk metafiziği yönünden yorumudur. Mehâimî'nin yazdığı diğer eseri, *Câm-ı Cihannümâ* adlı kitap üzerinedir. Bu kitabın yazarı ikinci İbnü'l-Arabî olarak tanınan Ekberî ekole bağlı olan İranlı Sufi Muhammed Şirin-i Mağribî'dir (ö. 809/1407). *Câm-ı Cihannümâ* adlı eseri Mehâimî, *Mir'atü'l-hakâik* adıyla Farsça'dan Arapça'ya tercüme etmiştir. Daha sonra *Mir'atü'l-hakâik*'in şerhini yazdığı eseri *Îrâetü'd-dekâik fî şerhi Mir'âti'l-hakâik* kaleme almıştır. Bu kitaplarıyla Ali Mehâimî Hindistan tasavvuf tarihinde Ekberî ekol şârihi olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Sühreverdîye tarikatı ile manevi bağı olan Mehâimî, Hindistan'da o dönemde en çok okunan eserlerden birisi olan Ömer es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-ma'ârifine de Zevârifü'l-latâif fî şerhi Avârifü'l-ma'ârif* adlı bir şerh yazmıştır. Böylece Mehâimî, tasavvuf tarihinin genelini kapsayan konularla vahdet-i vücûd öğretisinin temelini oluşturan kavram ve konuları eserlerinde birleştirmiştir. Ali Mehâimî'nin tasavvuf konusundaki diğer eserleri şunlardır: 1) *Risâle fi'r-red `alâ ba'zı men enkere `alâ ehli't-tarîk*. 2) *İmhâdu'n-nasîha*. 3) *Şerhü seyyidi'l-istiğfâr*. 4) *Gâyetü'l-cûd li-ma'rifeti vahdeti'l-vücûd*. 5) *Edilletü't-tevhîd*. 6) *Ecilletü't-te'yîd fî şerhi Edillet'it-tevhîd*. 7) *er-Rütbetü'r-refîa`*. 8) *el-Urfü'l-hâtır*. 9) *el-Huccetü'l-bâliga*. 10) *Şerhü'l-Kasîdeti'r-Râiyye*. 11) *Keşfü'z-zulümât*. 12) *er-Risâletü'l-vücûd fî şerhi esmâi'l-ma'bûd*.

Ali Mehâimî'nin kaynak eserlerinin müelliflerinin önemli bir kısmı, aynı zamanda onu etkileyen kişiler olarak kabul edilebilir. Bu kişiler arasında diğerlerine göre daha ön plana çıkan isimler şunlardır: Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sadreddîn-i Konevî, Fahreddîn-i Irâkî, Muhammed Şirin-i Mağribî, Şehabeddin Ömer es-Sühreverdî ve İmam-ı Gazzâlî'dir. Ali Mehâimî'nin, eserlerinden alıntı yaptığını belirtmeden sadece isimlerinden veya bazı eserlerinin isimlerinden bahsettiği müellif veya mutasavvıflar bu bölümün ikinci kısmında verilmektedir.

⁴² Abdülhay b. Fahreddîn el-Haseni, *es-Sekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (Dimeşk: Matbuâtü Mecmar'l-Arabiyye, 1984), 164. Lügati'l-

İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*⁴³ ve *Fusûsü'l-hikem* adlı eserleri başta olmak üzere "*Ankâü'l-muğrib fî ma`rifeti hatmi'l-evliyâ*",⁴⁴ "*Ukletü'l-müstevfiz*",⁴⁵ "*İnşâü'd-devâir*",⁴⁶ "*Yakîn Risâlesi*",⁴⁷ "*Hallü'r-rumûz*",⁴⁸ "*Vasâyâ*",⁴⁹ "*Mevâki`u'n-nücûm*"⁵⁰ gibi diğer bazı eserlerinden Ali Mehâimî kendi eserlerine alıntı yapmış ya da bu eserlerden söz etmiştir. Şeyh-i Ekber'in *Fusûsü'l-hikem* adlı eserine Mehâimî, *Husûsu'n-ni`am* adıyla bir şerh yazmıştır.

Yine vahdet-i vücûd öğretisini işleyen Sadreddîn-i Konevî'nin eserleri arasından *en-Nusûs fî tahkîki't-tavri'l-mahsûs* adlı eserine Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs* adlı bir şerh yazmıştır. Bu eserde vahdet-i vücûd öğretisinin kavramlarını kullanmıştır. Mehâimî, Konevî'nin *Miftâhu gaybi'l-cem ve tafsilûhu* adlı eserinden de alıntı yapmıştır.⁵¹ Ali Mehâimî, İbnü'l-Arabî'nin Sevgili Peygamberimizi rüyasında görmesiyle ilgili *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin yüz otuz birinci babındaki hususu, Konevî'nin *el-Fükûk`un*un dîbâcesinde (eserin konu ve yazılış sebebini veren önsözünde) *Fusûs`un* methi esnasında kullandığı cümleleri paylaşır.⁵²

Ali Mehâimî, *Lema`ât* şerhinde İmam-ı Gazzâlî'nin kardeşi, vaiz ve mutasavvıf Ahmed el-Gazzâlî'den (ö. 520/1126) bahseder ve onun *Sevânihu'l-uşşâk* (سوانح العشاق) adlı eserinden alıntılar yapar.⁵³ Mehâimî, Gazzâlî'nin *İhyâ`ü `ulûmi'd-dîn*,⁵⁴ *el-Münkizü mine'd-dalâl*,⁵⁵ *Minhâcü'l-`âbidîn*,⁵⁶ *Cevâhirü'l-Kur`ân*,⁵⁷ *Kitâbü'l-Madnûn*,⁵⁸ *Mişkâtü'l-envâr*,⁵⁹ *el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi esmâi'l-hüsnâ*⁶⁰ ve günümüze ulaşmayan kitaplarından olan *Künûzü'l-cevâhir*'den⁶¹ faydalanmıştır. Fahreddin er-Râzî'nin *Şerhu Esmâi'llah*'ından⁶² eserine alıntı yapar. Ali Mehâimî, Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinden,⁶³

⁴³ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 8b, 11b, 19b, 21a, 21b; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 43b, 53b, 54a, 57b, 105a.

⁴⁴ Mehâimî, *Husûsu'n-ni`am*, 124; a.mlf., *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 27a; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 57b.

⁴⁵ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 14b, 50b; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 57b.

⁴⁶ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 35a.

⁴⁷ Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs*, 54.

⁴⁸ Mehâimî, *Zevârifü'l-latâif* (New Jersey Princeton, 2929Yq), 64a.

⁴⁹ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 6a.

⁵⁰ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 57b.

⁵¹ Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs*, 116, 117.

⁵² Mehâimî, *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 58a-b.

⁵³ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 21b, 29b, 32a.

⁵⁴ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 94, 96, 97, 99, 133, 134; a.mlf., *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 2b, 4a, 4b, 5b, 6b, 10a, 11a, 15a; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 5a, 9a-b, 14b, 12a-b, 13b, 19a, 20a, 21a, 23a, 25a-b, 26a, 27a, 27b, 31a, 32b, 33a, 49b, 61b, 63a, 65a, 69b, 71a, 72a.

⁵⁵ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 6a.

⁵⁶ Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs*, 15, 16, 17, 38; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 61a.

⁵⁷ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 99; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 63a.

⁵⁸ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 63a.

⁵⁹ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 100; a.mlf., *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 38b; a.mlf., *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 9a.

⁶⁰ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî`a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 35a, 63a, 75b.

⁶¹ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 11a.

⁶² Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs*, 18, 19, 20; a.mlf., *Ecilletü't-te'yîd*, 102.

⁶³ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 108; a.mlf., *Meşra`u'l-husûs*, 21-24.

yine Kuşeyrî'nin *el-Latâifü'l-işârât*⁶⁴ ile Sülemî'nin *Hakâiku't-tefsîr*⁶⁵ adlı işârî tefsirlerinden, Mekkî'nin *Kûtu'l-kulûb*'undan ve *Şerhü Makâmî't-tevhîd*'den,⁶⁶ Ensârî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn*'inden,⁶⁷ Ebubekir el-Kelâbâzî'nin *et-Ta'arrufu*⁶⁸ gibi erken dönem tasavvuf eserlerinden alıntılar yapar. Ali Mehâimî, fenâ ve bekâ kavramları üzerine müstakil bir eser yazan Ebû'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beydâvî'den⁶⁹ (ö. 309/922), fenâ ve bekâ kavramlarını tek cümlede nükte ile ifadesi kabul gören Ebu Said el-Harrâz'ın (ö. 277/890) eserinden, Ebû Bekr et-Tamestânî el-Fârisî (ö. 340/951), Ahmed İbn Atâ' el-Edemî (ö. 309/922), Cafer-i Sâdık (ö. 148/765), Muhammed el-Vâsıtî el-Fergânî (ö. 320/932'den sonra), Ebû Bekr Dülef b. Cahder (Cafer b. Yunus) eş-Şiblî (ö. 334/946), Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd es-Sevrî el-Kûfî (ö. 161/778), Ebû Ya'kûb İshâk en-Nehrecûrî (ö. 330/941) ve Cüneyd el-Hazzâz el-Kavârîrî el-Bağdâdî'nin (ö. 297/909) tasavvufi görüşlerinden nakiller yapmaktadır.⁷⁰ İbnü'l-Fârîd'ın (ö. 632/1235) ilahi aşkı anlatan *Tâiyye Kasidesi*'nden Ali Mehâimî eser şerh ederken faydalanır.⁷¹ Ali Mehâimî, Kemaleddin-i Kâşî (Kâşânî)'den (ö. 736/1335) eserinde bahseder.⁷² Mehâimî, bazı tasavvufi derin meselelerin izahının Kâşânî'nin *Istîlâhâtü's-sûfiyye* adlı eserinde ayrıntılı olarak geçtiğini belirterek açıklama yapmaktadır.⁷³ Abdullah el-Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserine Kâşânî'nin bir şerh yazdığından Ali Mehâimî kitabında bahseder.⁷⁴ Vahiy ile akıl arasını dengelemeye çalışan Şîî âlim İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin (ö. 726/1326) eserine Ali Mehâimî *İsticlâü'l-basar fi'r-red 'alâ istiksâ'n-nazar* adıyla bir reddiye yazar. Şemseddîn-i Semerkandî'nin (ö. 702/1303) *Sahâifü'l-ilâhiyye* isimli kitabına yine kendi yazdığı *Şerhu Sahâifi'l-ilâhiyye* adlı şerhinden Ali Mehâimî alıntı yapar.⁷⁵ Begavî'ye ait *Mesâbîhu's-sünne* isimli hadis kitabı üzerine Muhammed b. Abdullah el-Hatîb et-Tebrizî'ye ait *Mişkâtü'l-Mesâbîh* isimli kitaba Beydâvî'nin yazdığı *Şerhu Mişkâti'l-mesâbîh* adlı şerhten Ali Mehâimî, zikir, taat çeşitleri, riyâzet, salıkların dereceleri ile ilgili hadis-i şerifleri alıp yorumlamaktadır. Ali Mehâimî bu bilgilerin devamında ilâhi isimlerin açıklamalarına yer vermektedir. Mehâimî, Tebrizî'nin *Mişkâtü'l-mesâbîh*'ine Beydâvî'nin şerhi gibi Şerefeddin el-Hüseyn b. Abdullah b. Muhammed et-Tîbî'nin de (ö. 743/1342) aynı esere yazdığı çok yaygın bir şerh olan *Şerhu't-Tîbî 'alâ Mişkâti'l-mesâbîh* adlı eserinden Vâhidî'nin ve Begavî'nin Vehb b. Münebbih'den nakillerle tevhid konusuna bazı esma-i hüsnâ'nın yorumuyla açıklık getirmeye çalışır.⁷⁶ Ali Mehâimî'nin Nâsireddin Kâdî Beydâvî'ye ait *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı tefsirinden

⁶⁴ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 24-26.

⁶⁵ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 110, 111; a.mlf., *Meşra'u'l-husûs*, 26-31.

⁶⁶ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 31-33.

⁶⁷ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 106; a.mlf., *Meşra'u'l-husûs*, 33-35.

⁶⁸ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 35; a.mlf., *Ecilletü't-te'yîd*, 107.

⁶⁹ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 2a, 5a, 5b, 7a.

⁷⁰ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 26-31.

⁷¹ Mehâimî, *Zevârifü'l-latâif* (New Jersey Princeton, 2929Yq), 64a; a.mlf., *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 102b-103a.

⁷² Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 21a.

⁷³ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 56b.

⁷⁴ Mehâimî, *Rütbetü'r-ref'â* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 34a.

⁷⁵ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 35-36.

⁷⁶ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 36-37.

örnekler verir. Sirâceddin Ömer b. Reslân el-Bulkînî'nin (ö. 805/1403) *Keşfü'l-keşşâf*'ın dîbâcesinden ve aynı eser olan *Keşşâf tefsiri* şerhinden alıntı yapar.⁷⁷ Semerkandî, Begavî, Tîbî gibi hadis uzmanlarının eserlerini tanıyor ve kullanıyor olması Ali Mehâimî'nin hadis ilmine vukûfiyetini gösteren örneklerden bir kaçıdır.

Ali Mehâimî, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) görüşlerinden eserine alıntı yapmakta, Tûsî'den üstad ve muhakkik nisbeleriyle söz etmektedir.⁷⁸ Bilindiği üzere Sadreddîn-i Konevî, Nasîrüddîn-i Tûsî aracılığıyla İbn Sînâ ve Meşşâî gelenek yazarlarından etkilenmiştir. Söz konusu mantık ilmi kavramlarının ve kelâm metafiziği eserlerinin Ekberî gelenek temsilcisi olan Ali Mehâimî'yi de etkilediği eserlerinde görülmektedir. Burada verilen bilgilerden hareketle Nasîrüddîn-i Tûsî'ye Konevî'nin mektuplarla yönelttiği soruları, cevapları ve orada geçen kavramları Mehâimî'nin incelediği düşünülmektedir.

Ali Mehâimî eserlerinde İşrâkî filozof Şehâbeddin Yahya es-Sühreverdî el-Maktûl'ün (ö. 587/1191) bazı görüşlerini eleştirmektedir.⁷⁹ Mehâimî, Fahreddîn-i Irâkî'nin *Lema'ât*'ına yazdığı şerhte ilahi sevgide sevenin ve sevilenin birbirine ayna olmasından bahsederken müellifin ve eserinin ismini vererek Yahya es-Sühreverdî'nin *Hikmetü'l-işrâk* adlı eserindeki "Aynadaki Görüntülerin ve Tahayyülün Hakikati" başlıklı konuya atıfta bulunur.⁸⁰ Mehâimî bir diğer eserinde vahdet-i vücûda aklî ispatla mutlak varlığın dış âlemde gerçekliğini ispat ederken Allah'ın nurunun eşyayı kuşatmasına benzerliğinden yararlandığı, ışık ışınlarının cisim olup olmadığı konusunda isim vermeden yine Yahya es-Sühreverdî'nin *Hikmetü'l-işrâk* adlı eserinden alıntı yapar.⁸¹ İşrâkî epistemolojinin, fiziğinin ve metafiziğinin temelini oluşturan ışık bilgi teorisini Ali Mehâimî'nin bildiğini ve Şehâbeddin Yahya es-Sühreverdî'yi bazen eleştirmesine rağmen bazı yerlerde de onun görüşlerini kullandığını görmekteyiz.

Ali Mehâimî'nin eserinde isminden bahsettiği ve eserlerinden alıntı yaptığı bir diğer mutasavvıf İzzeddin Abdülaziz b. Abdisselam'dır (ö. 660/1262). Ali Mehâimî, eserinde Mecdüddin el-Fîrûzâbâdî'nin, İzzeddin b. Abdisselam'dan İbnü'l-Arabî'ye olan saygısını, hayranlığını dile getirdiği ve fakihler meclisinde suskun kalınmasının gerektiği ile ilgili bir olayı ayrıntılı olarak nakleder. İzzeddin Abdülaziz fakihlerin ilimlerinin çerçevesine girmeyen bir şeyi yermekte mazur olduklarını kabul etmiş, Şeyh Muhyiddin'in gerçek hâlini, onun şan ve değerinin yüceliğini anlayacak durumda olan hizmetçisine açıklamıştır. Ali Mehâimî bu olayı naklettikten sonra hadis hafızı, tarihçi ve kıraat âlimi Zehebî'nin (ö. 748/1348) "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin anlattığı konuları yalan kastıyla söylediğini sanmıyorum" (قال الذهبي فيه لا أظن ان الحبي يتعمد الكذب) şeklinde naklolunan sözünü ilim ahlakı adına değerli bulduğunu belirtir. Ali Mehâimî, hadis âlimi ve Şafii fakih Muhyiddin en-Nevevî'nin

⁷⁷ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 114, 115; a.mlf., *Meşra'u'l-husûs*, 36, 37, 38.

⁷⁸ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 202.

⁷⁹ Örneğin; Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 24-25.

⁸⁰ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 71a.

⁸¹ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 9.

eserlerinden alıntı yapar.⁸² Ayrıca onun ihlâs ve zühd gibi tasavvufi konuların işlendiği “*Bustânü'l-`ârifîn*” adlı bir eserinden söz eder.⁸³ Ali Mehâimî, sûflerin sema meclisleri ve şarkı ve türkünün (ğınâ/غناء) tasavvuftaki yeri gibi konularda Ziyâeddin el-Makdîsî'nin (ö. 643/1245) eserlerinden alıntı yapar.⁸⁴ Şeyh Ebu Abdullah el-Makdîsî, Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin havassındandı, yakın dostlarındandı ve meclisine devam edenlerdendi.⁸⁵ Ali Mehâimî'nin ismini vermeden Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) eserinden alıntı yaptığını görüyoruz.⁸⁶

Ali Mehâimî'nin, eserlerinden alıntı yaptığını belirtmeden sadece isimlerinden veya bazı eserlerinin isimlerinden bahsettiği müellif veya mutasavvıflar şunlardır: Kemaleddin Muhammed İbnü'z-Zemlekânî⁸⁷ (ö. 727/1327), İbn Sînâ,⁸⁸ Müeyyidüddin el-Cendî⁸⁹ (ö. 691/1292 veya 711/1312), Sa`deddîn-i Hamevî,⁹⁰ Sadreddin Türke,⁹¹ Kutbüddîn-i Şirâzî⁹² (ö. 710/1311).

Ali Mehâimî sûflerin sema meclisleriyle ilgili görüşünü naklettiği Kâdiriyye tarikatının Uceyliyye kolunun kurucusu Ebü'l-Abbas Ahmed b. Mûsâ b. Uceyl el-Yemenî'den (ö. 690/1291) kitabında “seyyidi”, “üstaz”, “tilmiz-i Ayderûs” nisbeleriyle bahseder. Bir başka kitabında onu fakih, kâmil, mükemmil gibi saygı ifadeleriyle anmaktadır.⁹³

Ali Mehâimî eserinde Kâdiriyye tarikatının Yâfiyye kolunun kurucusu Şeyh Ebû Muhammed Affüddîn Abdullah b. Es`ad b. Ali b. Süleyman el-Yâfî el-Yemenî'nin (ö. 768/1367) el-İrşâd'ından da söz eder. Kitabın tam adı *el-İrşâd ve't-tatrîz fî fadlı zikrillâh ve tilâveti kitâbihi'l-`azîz ve fadlı'evliyâi ve'n-nâsikîn ve'l-fukarâi ve'l-mesâkîn*'dir. Bu kitap din büyüklerinin dualarını, riyazetlerini, önemli sözlerini, kerametlerini, salih kullara övgüyü, Yâfî'nin bazı kasidelerini içerir. Ali Mehâimî, babası Türk asıllı Memlük emiri olan Selâhaddin es-Safedî'nin (ö. 764/1363) meşayihin hâllerinin tarihlerini cem ettiği kitabından bahseder. Mehâimî Endülüs İşbiliye kenti tarihi konusunda Kazvinî'nin *Nüzhetü'l-`ezhân fî `acâibi'l-büldân*'ına (نزهة الأذهان في عجائب البلدان) işaret eder. İbnü'l-Arabî'nin Üveysî tarikle manevi şeyhi Ebu Medyen el-Mağribî'nin doğduğu yer olan, yine bir zamanlar İbnü'l-Arabî'nin de yaşadığı, babasının vefat ettiği ve Hz. Hızır ile karşılaştığı İşbiliye'ye Ali

⁸² Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 23b, 31a, 57a-b.

⁸³ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 3a, 8a.

⁸⁴ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 9a, 31b.

⁸⁵ Ebü'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kâri' el-Bağdâdî, “ed-Dürrü's-semîn fî menâkibi's-Şeyh Muhyiddin”, *Husûsu'n-ni'am fî şerhi Fusûsi'l-hikem*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyedi (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 19.

⁸⁶ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 24.

⁸⁷ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 58b.

⁸⁸ Mehâimî, *Husûsu'n-ni'am*, 195, 324, 325.

⁸⁹ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 6b, 7b, 21a.

⁹⁰ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 58b; a.mlf., *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 6b, 7b, 21a.

⁹¹ Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 6b, 7b, 21b.

⁹² Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 7b, 21b.

⁹³ Ali b. Ahmed el-Mehâimî, *el-Urfü'l-hâtır fî ma`rifeti'l-havâtır*, Dimyat Vakıflar Kütüphanesi, 2742, 40a-b; a.mlf., *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 100a.

Mehâimî'nin ilgi duyması onun Ebu Medyen'e ve Şeyh-i Ekber'e bağlılığının göstergelerinden bir diğeridir. Mehâimî, bazı meşayihin faziletleri ve menâkıbı konusunda İbnü'n-Neccâr ve İbnü'd-Dübey'sî'nin (Debîsî'nin) her ikisinin de tarih kitaplarına dikkat çeker.⁹⁴ Mehâimî, kelim konusunda İmam Taftazanî'den, Fahreddin er-Râzî'nin eserlerinden, hadis konusunda İmam Begavî'den, Beyhakî'den alıntı yapar.⁹⁵

2. 5. Ali Mehâimî'nin Eserlerinde Hint Tesiri Var mı?

Hindistan bölgesinde İslamî ilimlerdeki önemli alt yapının Ali Mehâimî'nin yaşadığı dönemde varlık gösterdiği somut verilerle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Mehâimî'nin eserlerinden vahdet-i vücûd, marifet ve hakikat konularındaki görüşleri, Ekberî ekolü Hindistan'da temsil kabiliyeti ve tasavvufî görüşleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Mehâimî, Ekberî geleneğin sistematik kurucusu olarak kabul edilen İbnü'l-Arabî'den ve bu geleneğe ait vahdet-i vücûd öğretisinin yayılmasında eserleriyle katkı sağlayıp yorumlayan Sadreddîn-i Konevî'den etkilenmiştir. Yazmış olduğu eserleriyle de o dönemde ve sonrasında çevresini etkilemiştir.

Ali Mehâimî'nin yaşadığı ülke Hindistan olduğu için kültürel etkileşim kapsamında Hint mistik düşüncesinin Mehâimî'yi ve onun şahsında İslam tasavvufunu etkileyip etkilemediği de çalışmamızda ister istemez gündeme gelmektedir. Bu bağlamda tarihte ilk defa on sekizinci yüzyıldan sonra William Jones (1746-1794) tarafından sistematik çalışmayla ileri sürülmeye başlanan⁹⁶ Hint mistik düşüncesinin İslam tasavvufunu etkilediği konusunda çeşitli kitaplarda işlenen bazı iddialar bulunmaktadır. Buna göre Ali Mehâimî'nin etkilendiği kaynaklar bölümünde de ayrıntılı olarak incelendiği üzere Hint mistik felsefesinin temel eserlerinden, açık veya kapalı kaynak olarak eserlerine alıntı yapmadığı tespit edilmiştir. Zaten Mehâimî'nin *Ecilletü't-te'yîd* adlı kitabının giriş bölümünde Kur'an-ı Kerim'e dayalı keşfî delillerin karşısında Brahmanların ve felsefecilerin aciz kaldığını yazmaktadır. Mehâimî'nin eserlerinden edindiğimiz verilere göre o dönemde Ali Mehâimî özelinde onun mensubu olduğu İslam tasavvufu alanında onun yazdığı eserlerinde Hint mistik felsefesinin temelini oluşturan kitaplardan alıntı yapmadığı, bahse konu kaynaklardan etkilenmediği görülmüştür.

2. 6. Ali Mehâimî'nin Ayet ve Hadislerden Vahdet-i Vücûda Delilleri

Orta Çağ Hindistan'ı tasavvuf tarihi açısından nazarî-irfânî tasavvuf düşüncesinin iki önemli öğretisi olan vahdet-i vücûd ile vahdet-i şühûd'un karşılaşma ve çakışma noktası olması bakımından önemli bir coğrafya olduğu değerlendirilmektedir. Bilindiği üzere Ahmed Sirhindî'nin vahdet-i şühûd öğretisi mutasavvıfımızdan sonraki yıllarda vahdet-i vücûda bir eleştiri olarak doğmuştur. Burada şu husus önemlidir. Ekberî ekol temsilcilerinin

⁹⁴ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 58a.

⁹⁵ Mehâimî, *Rütbetü'r-refî'a* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1), 21b, 22b, 46a, 46b, 47a, 48a, 48b, 49a, 51b, 80a.

⁹⁶ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş* (İstanbul: Ülken Yayınları, 1995), 139.

genelinde olduğu gibi Ali Mehâimî'nin eserlerinde de İbnü'l-Arabî'nin kullandığı istilahlara tüm canlılığıyla görülmektedir. Zaten tabii olan da budur. Mehâimî'nin eserlerini okuyanlar, İbnü'l-Arabî'nin eserlerindeki tadı bulmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi, Mehâimî'den yaklaşık iki asır sonra yine Hindistan'da yaşayan Ahmed Sirhindî'nin açıklamalarında görülmektedir. İmam-ı Rabbânî, irfan istilahlarını kurup şerh eden ve yaygınlaşmasını sağlayan İbnü'l-Arabî'nin dışında tasavvufi konularda kaynak olabilecek yeterlilikte bu meydana başka kimsenin bulunmadığını, bazen onu eleştirenler de ondan kendisi de dahil sonraki sûflerin hepsinin feyiz alıp bereketlendiğini yazmaktadır.⁹⁷

Ali Mehâimî, vahdet-i vücûd öğretisini savunmak amacıyla *Risâle fi'r-red* ve *İmhâdu'n-nasîha* gibi eserler yazmakla beraber *Ecilletü't-te'yîd* adlı eserinin başlangıcında Kur'an ve sünnette vahdet-i vücûd öğretisine naklî delilleri sunar. Ona göre bunlar tevhid inancının delilleridir. Bu naklî delillerin bazıları şunlardır: "Maşrik da mağrib de Allah'ındır. Hangi yöne yönelerseniz yönelin Allah'ın vechi oradadır."⁹⁸ Ali Mehâimî'ye göre "Allah'ın vechi" ile kastedilen Allah'ın tecellisidir. Allah'ın ayetlerini insana, evrenin uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi nefisleri olan öz benliklerinde zamanı gelince göstereceğini beyanla, bu ayetlerin insana gösterilmesinin sebebinin onun bir hak olarak ortaya çıkması olduğu açıklanır.⁹⁹ Ali Mehâimî'ye göre nefislerde ve ufuklarda zuhur eden Hak'tır. Zatın mahiyetleri değildir. Çünkü varlıkların var olmalarının öncesi ve sonrası ademdir yani yokluktur. Onların zuhuru ancak el-Vücûd'un zuhuru vasıtasıyla olur. Mehâimî'ye göre bu konu "burhan-ı ennî"ye işaret etmektedir. Çünkü nefislerin ve ufukların el-Vücûd olan Hakk'ın kendi üzerine delaleti burhanın kendisinde addedilir. Rablerine kavuşma konusunda şüphe edenler var, ancak Hakk'ın evrendeki her şeyi kuşatması onların şüphelerini giderici delildir.¹⁰⁰ Mehâimî, cumhur ulemanın ise ayette geçen "kuşatan" ifadesiyle ilgili yorumunun "ilim" olduğunu belirtir.¹⁰¹ Ali Mehâimî'ye göre Onun, ilk ve son, zâhir ve bâtın olmasının yanı sıra her şeyi hakkıyla bilen olması da¹⁰² vahdet-i vücûdun sıhhatine dair delillerdendir. Ali Mehâimî'ye göre evvel, âhir, zâhir, bâtın, kendinde eşya münhasır olan bu dört ilahi isim, Hakk'ın zatında mukayyettir. O, başlangıç olarak el-Küll'e istinat eden el-Evvel'dir. O, son olarak el-Küll'e dönen el-Âhir'dir. O, şekilleri ve renkleri bakımından aynalarda el-Vâhid'in yüzü zuhur eden el-Küll'deki zâhirdir. O, eşyada bâtındır. Çünkü eşyada zâhir olan şeyin Hak'tan olduğuna ve mazharlarda mukayyet olduğuna şüphe yoktur. Zira eşyadan herhangi bir şeyde Hakk'ın mutlaklığı itibarıyla Hak zuhur etmez.

⁹⁷ Ahmed b. Abdilehad el-Ömeriyyî'l-Fârûkî es-Sirhindî, *el-Mektûbât: Ed-Dürerü'l-meknûnâtü'n-nefise fi ta'rîbi'l-Mektûbâti's-şerife*, çev. Muhammed Murad b. Abdillâh el-Kazânî el-Menzilevî el-Mekkî (İstanbul: Enver Baytan Kitabevi, t.y.), 3/114.

⁹⁸ el-Bakara 2/115.

⁹⁹ el-Fussilet 41/53. (سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعُونَ لَّهُمْ اللَّهُ الْحَقُّ أَوْ يَكْفُ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ)

(Kur'an'ın biricik hak ve hakikat olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar çevrelerindeki evrende ve kendilerindeki iç âlemlerinde bulunan delillerimizi onlara hep göstereceğiz. Rabbinin şahit olarak her şeydeki tanıklığı yeterli değil midir?)

¹⁰⁰ el-Fussilet 41/54. (أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِّنْ لِّغَاءِ رَحْمَتِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ يَوْمَ هُمْ كَاكِبُونَ)

¹⁰¹ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 4-5.

¹⁰² el-Hadîd 57/3. (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)

Mehâimî, cumhur ulemanın ise ayette geçen “zuhur” ifadesiyle ilgili yorumunun “delillerin çokluğu” olduğunu nakleder.¹⁰³ Ali Mehâimî'ye göre el-Vücûd'un “kül” yani her şey olduğuna ise Kur'an'dan delil şudur: “O, her şeyi (küllü) bilendir” (وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)¹⁰⁴ Hakk'ın ilmi vahiddir. O ancak emr-i vâhid ile ilgilidir. Kül ile alakalıdır. Küllün vahdet yönü gerekir. Bu ise eşya üzerinde maşrıkn varlığının bir olduğudur. İlim, zat iledir. İlim eğer tam olursa zatın hâllerini gerektirir.

Vahdet-i vücûd öğretisinin Kur'an'da varlığına diğer naklî delil “Biz insana şah damarından daha yakınız” (وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ) ayetidir. Ali Mehâimî'ye göre bu ayet, manevi hâllerden “huzur” hâlinde bulunana Hakk'ın tecellisinin daha yakın olduğunu anlatmaktadır. Çünkü manevi âlemde huzur hâlini tecrübe edinen sûfnin manevi perdelerinin bir kısmı kaldırıldığı için keşif esnasında bu yakınlığa muttali olması mümkündür. Tasavvuftaki kurbet hâli, sûfilerden huzuru tecrübe edinene mahsustur. Bu kurbet hali bir sûfi için hasıl olsa, velâkin perdelilerden olduğu için görüntüsü olmasa perdeli olan zamandan, mekândan münasebetler münezzeh olmakla beraber kâinatı kuşatan zatın kurbeti olmaksızın zaman, mekân, münasebet kurbeti yine idrak olunur. Mehâimî'ye göre bahse konu ayette kastedilen Hakk'a yakınlık, zaman, mekân, mertebe, rütbe yakınlığı değil, hulûl, ittihad (birleşme) ve ihtilat (birbirine karışma) olmaksızın zatın tecelli yakınlığıdır. Ayrıca Mehâimî buradaki “kurb ve maiyet”ten muradın “ilim” olduğunu söyler.¹⁰⁵

Yüce Allah'ın insanı yarattığını, kendi nefsinin insana verdiği vesveseyi Allah'ın bildiğini, Allah'ın insana şah damarından daha da yakın olduğunu buyurduğu ayet¹⁰⁶ Ali Mehâimî'ye göre vahdet-i vücûd öğretisine Kur'an-ı Kerim'den diğer delildir. İnsanın ilmi, kendisine vesvese veren şeyle ilişkili olduğu zaman ilim, zattan başkası değildir. İnsandaki zuhuru, o kurbetle insanın ilmmini kapsar.

Vahdet-i vücûd öğretisine Kur'an-ı Kerim'den diğer delil şudur: “Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.”¹⁰⁷ (وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ) Mehâimî'ye göre buradaki anlam Hakk'ın nurunun size doğmasıyla (işrakiyle), infisal, ittisal olmadan Hakk'ın zuhurunun sizi kuşatmasıyla nerede olursanız olun Hak, sizinle beraberdir şeklindedir.¹⁰⁸

Kul attığı zaman aslında atanın, kulun değil Allah'ın olduğunu buyuran ayet¹⁰⁹ vahdet-i vücûd öğretisine Kur'an-ı Kerim'den diğer delildir. Bu konu celâ ve isticlâ'nın insan-ı kâmilde kemali konusuyla ilişkilidir. Ali Mehâimî'ye göre burada zâhirde atma fiili, insana nisbet edilirken hakikatte fiil, insandan nefyolunup Allah'a mensubiyetine işaret

¹⁰³ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 5.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/29; el-En'am 6/101; el-Hadîd 57/3.

¹⁰⁵ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 5.

¹⁰⁶ el-Kâf 50/16.

¹⁰⁷ el-Hadîd 57/4.

¹⁰⁸ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 5.

¹⁰⁹ el-Enfâl 8/17. (وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى)

edilir. Çünkü mazharda zuhur edenin fiili, zuhur olunanın haricindedir. Zira zuhur olunanın kendi nefsinde vücudu da fiili de yoktur. Şüphe yok ki zuhur olunandaki fiil, Allah'ın kudretiyle alakalıdır. Hakk'ın kudreti de zatından başka değildir. Mehâimî, cumhur ulemanın ise ayette geçen "atma" ifadesiyle ilgili yorumunun "onun üzerine olan kudretler" olduğunu bildirir.¹¹⁰

Allah'ın vechinden başka var olan her şeyin zamanı geldiğinde helak olacağını buyuran ayet¹¹¹ Ali Mehâimî'ye göre vahdet-i vücûd öğretisine Kur'an-ı Kerim'den diğer delildir. Ayetteki helak olucu anlamındaki "hâlik" ism-i fâili şimdiki zamanda hakikati, gelecek ve geçmiş zamanda mecazî anlamı ifade eder. Mevcut olan her şeydeki Hak boyutuna veya Hakk'ın varlık nuruyla nurlandığı için Hakk'a yönelen eşya boyutuna delil vardır. Birinci boyutta ayette geçen "onun vechi" anlamındaki "vechehu" kelimesinin sonundaki "onun" manasına gelen "hu" zamiri Allah'a rücu` eder. İkisi de birdir. Hakk'ın varlık nuruyla nurlanmayan her şey yok olacaktır.

Vahdet-i vücûd öğretisine Kur'an-ı Kerim'den diğer delil şudur: "Onun üzerindeki her şey yok olacaktır."¹¹² (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ) ayetinde geçen "onun üzerindeki" ifadesi "arz üzerindeki" demektir. Çünkü arz, kevn ve fesâd (oluş-bozuluş) âlemi olmaya tahsis edilmiştir. Arzdaki fenânın zuhuru, arzda olan şeylerin vücuduna yani varlığına delildir. Varlığının devamını tevehhüm eden şeyin aksine zâhirî bir gösterge olarak Hakk'ın zatı için değildir. Çünkü O, tevehhüm edilen şeyde zâhir olmaz. Allah'ın azamet ve ikram sahibi olduğu, Rabbin vechinin bâkî kalacağını buyuran ayet¹¹³ (وَيَنْبَغِي وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) vahdet-i vücudun sıhhatine dair delillerden birisidir. Ali Mehâimî'ye göre ayetteki "Rabbinin vechi" ifadesi, dayanağı Allah olan her şey, Allah'ın vechinde ona yönelen zâhirdir. "Celâl ve ikram sahibi" ifadesinde sübutî-cemâlî sıfatlarla muttasıf ve hâdislere (sonradan olanlara) taalluk etmekten münezze olan selbî-celâlî sıfatlarla Hakk'ın zuhuru esnasında verilen ikramlara işaret vardır. Hak ancak bu cihetten zuhur eder. Zira Hak, hâdislerde mahalli olmayan, hâl dışında kadîm sıfatlarla muttasıf ezeli kemaliyle bâkîdir.¹¹⁴

Vahdet-i vücûd öğretisine hadis-i şeriflerden olan delillerin birincisi; "İşin aslı ve hikmeti şu ki: Arap şairi Lebid'in (ö. 40/660)¹¹⁵ "Allah'ın dışındaki her şey bâtıldır" sözü en doğru sözdür."¹¹⁶ Ali Mehâimî, bu hadis-i şerifi yorumlarken İbnü'l-Arabî'nin şu sözünü

¹¹⁰ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 6.

¹¹¹ el-Kasas 28/88. (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ)

¹¹² er-Rahmân 55/26.

¹¹³ er-Rahmân 55/27.

¹¹⁴ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 7.

¹¹⁵ Ebu Akîl Lebid b. Rebia el-Âmiri el-Caferi, İslam'dan önceki dönemde muallaka yani yedi önemli kasideleriyle meşhur olan (muhadram) İslam şairidir. (Bk. Süleyman Tülüci, "Lebid b. Rebia", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/121.)

¹¹⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî vd. (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1905), Menâkıbü'l-Ensâr, 26, No. 3841; Edeb, 90, No. 6147; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1955), Şiir, 2256; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Edeb, 41, No. 3757; Ahmed b. Hanbel,

nakleder: "Bâtil ademdir yani yokluktur, Hak ise vücûd yani varlıktır." Varlık anlayışını özetleyen İbnü'l-Arabî'nin bahse konu sözünün, bu hadis-i şerifle örtüştüğü görülmektedir. Öyleyse Şeyh-i Ekber'in vahdet-i vücûd öğretisinin İslâmî kaynaklardan doğduğu görülmektedir. Eğer Allah'tan başka bütün varlıkların var olabilmeleri, varlığı zorunlu olan Allah'a bağlı ise ve mevcutlar kendi kendilerine var olamıyorlarsa bütün varlıklar bu bakımdan ademdir yani kendi kendilerine var olmaları yok hükmündedir ve kendi kendine var olma anlamında varlıkları bâtıldır. Hak ise bu bakımdan vücuddur, varlığın gerçek sahibidir. Zaten Sevgili Peygamberimiz de bu hadis-i şerifinde İbnü'l-Arabî'nin değindiği aynı konuyu anlatmaktadır.¹¹⁷

Kulun Allah'a zorunlu ibadetlerden olmayan nafîle ibadetlerle yaklaşabileceğini, böylece bu kulun Allah'ın sevgisini kazanacağını, Allah'ın da o kulu seveceğini, bu sevgi sayesinde Allah'ın o kulun göz, kulak, el gibi duyu organlarının gücünü artıracaklarını belirten hadis-i kudsî,¹¹⁸ vahdet-i vücudun sıhhatine diğer bir delildir. Ali Mehâimî'ye göre bu kudsî hadiste Yüce Allah'ın şühûd tecellisiyle arifin iç âleminde ve duyu dünyasında ehadiyet-i cem ve'l-fark tasavvufi tecrübeyi yaşayacağına işaret etmektedir. Yoksa hulûl ve ittihad ile Allah'ın zatının kulun göz, kulak ve el gibi duyu organlarının içine gireceği yanlışlığı kastedilmemektedir. Mehâimî'ye göre kudsî hadiste geçen "Allah'ın o kulun dış duyu organlarının işlevini güçlendiren olması" ifadesinden murat, kulun gözü ve kulağı Hakk'ın nurunun tecellisinin zuhur yeri olarak gözün nuru ve kulağın nurunun zuhurudur. Kulun gözünün ve kulağının nuru Hakk'ın göz ve kulak için olan nurundan feyiz alır. Hadiste geçen beden diğer organları için de Hakk'ın manevi kuvvetleri böyledir.¹¹⁹

Ali Mehâimî'nin vahdet-i vücûd öğretisinin sıhhatine örnek verdiği hadis-i şeriflerden diğer bir delil "...ipi gökten yeryüzüne sarkıtsanız o ip Allah'ın üzerine iner" hadis-i şerifidir.¹²⁰ Ali Mehâimî'ye göre vahdet-i vücûd öğretisine işaret eden bu hadis-i şerifte anlatılmak istenen şudur: Burada Allah'ın mutlak zatı üzerine ipin düşmesi, kadîm (öncesiz) olan Allah'ın zatının hâdis (başlangıcı) olan varlıklarla hulûl ve ittihadı anlamına gelir ki hadis-i şerifte böyle bir yanlışlık kastedilmiyor. Eğer bu anlamın kastedildiği varsayılrsa Mehâimî sonrasındaki yıllarda yeni ismi panteizm olan hulûl ve ittihad yanlışlığına düşülür. Böylece Kur'an ve sünnetin tevhit inancıyla çelişik durumda olunur. O hâlde gökten yeryüzüne bir ip sarkıtıldığı varsayılrsa, yukarıdan sarkıtılan ip, Mehâimî'ye göre Allah'ın varlık nurunun yani varlık tecellisinin doğduğu (ışrak ettiği) mahallin üzerine düşer anlamı tevhid inancına daha uygun olmaktadır. Hadis-i şerifte geçen "gökten uzatılan ipin yeryüzünde Allah'ın üzerine düşmesi" ifadesinden murat, Hakk'ın ceberût âlemindeki

Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 16/98, No. 10074.

¹¹⁷ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 8.

¹¹⁸ Buhârî, *Sahîh*, Rikak, 38, No. 6502; İbn Mâce, *Sünen*, Fiten, 16, No. 3989.

¹¹⁹ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 8.

¹²⁰ وَالَّذِي نَفْسِي مَحْمُودٌ بِيَدِهِ، لَوْ أَنَّكُمْ دَلَيْتُمْ أَحَدَكُمْ بِخَيْلٍ إِلَى الْأَرْضِ السَّابِعَةِ هَبَطَ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ "ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالطَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ"

Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşar Avvad Maruf (Beyrut: Dârü'l-Gurabî'l-İslâmî, 1998), 5/257, Tefsir, 57, No. 3298; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 14/423, No. 8828.

zati ilmiyle yeryüzündeki varlıkların ilişkili olduğudur.¹²¹ Bir başka yerde Ali Mehâimî bu hadis-i şerifin tasavvuf terminolojisinde “fark ba'de'l-cem”e benzeyen güzel bir örnek olduğunu söyler. Çünkü manevi hâllerden “fark” hâli öncesinde yaşanan “cem” hâli vardır. Cem hâli bitse de etkisi hâlâ devam ederken “Hakk'ın zâhir, halkın bâtın” olduğunun etkisi sonucu arifin hissettikleri ile bu hadis-i şerifteki anlamın birbiriyle çok güzel örtüştüğünü, bu manevi hâli bilmeyen âlimlerin hadis-i şerifin tevhid inancına uymadığını belirterek hadisi inkara kalkışabileceklerini, hâlbuki işin aslının öyle olmadığına bu hadisin en güzel delillerden birisi olduğunu belirtir. Bu hadis-i şerifteki “hubut mahalli”, üzerine tecelli edilen mahal, tecellinin zuhurunun gerçekleştiği mazharlar, yüzeylerdir. Tecelli Allah'a izafe edildiğinde mecaz anlamıyla “Allah'ın üzerine” ifadesi ile Allah'ın mutlak zatı değil, Allah'ın nurunun tecelli mahalli kastedilmektedir. İşin aslının böyle olduğunu anlamak da kavrayışta nimet cümlesindedir. Maneviyatı yaşayamayan bir zâhir âlimi için maneviyatta ayağın kayma mahalli ve imtihan vesilesi olan bu durum, Allah'a yönelme makamında olan bir arife göre ise Allah'ın nimeti ve ikramıdır. Allah'ın marifetine rücu etmeyip marifet okyanusunda boğulanlarda bu anlayışın olamayacağına dikkat çekilir.¹²²

Ali Mehâimî, yukarıda zikretmiş olduğumuz vahdet-i vücûda Kur'ân ayetleri ve hadislerden delillere benzer ayet ve hadisleri bularak örneklerin çoğaltılabileceğini belirtir. İlmin anahtarını vererek örnekleri çoğaltmaya teşvik eder. Vahdet-i vücûd'un Mehâimî'ye göre, ittihad ve hulûl şüphesinden veya bunlardan başka diğer şüphelerden kaçınarak delil olma yönünün bekasıyla beraber Hakk'ın ayetleri zâhirin hilafına gizli kalmaz. Vahdet-i vücûdun yukarıdaki delillere benzer delillerin ispatlarıyla o şüpheleri kaldırabileceğimizi söyleyerek bizleri doğruya yönlendirir. Yoruma muhtaç olan şüphe, şüpheden sayılmaz. Ancak başka şüphelerle çelişebilir. Bize düşen vazife bu çelişkileri bulup teker teker ortadan kaldırarak bulanık zihinleri durultmaktır.¹²³ Ali Mehâimî'nin yukardaki ifadelerinden onun vahdet-i vücûdun doğruluğuna son derece inandığını, bu nedenle vahdet-i vücûdla ilgili yanılgıları düzeltmek için ne kadar azimli ve gayretli olduğunu anlayabiliriz.

2. 7. Ali Mehâimî'ye Göre Tasavvufî Tecrübeyi İfadede Aklın İşlevi

Eserlerinden anlaşıldığına göre Ali Mehâimî, aklın işlev alanı ve sūfînin tasavvufî tecrübe ile edindiği manevi bilgiyi aklın üretmemesini birbirinden ayırmaya özen göstermektedir. Aslında kaynaklarda var olup şimdiye kadar ortaya konulmayan sağlam tasavvufî verilerle günümüz insanına Ali Mehâimî'nin seyr ü sülûk anlayışı doğrultusunda manevi hâl ve makamlardan cem mertebeleriyle, kurbet (kurbiyet) hâlini ilişkilendirerek kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz kavramlarına göre farklı bir bakış açısı getirmesi önemlidir. Sūfîlerin edindikleri marifet, hakikat ve ürünü hikmet olan manevi bilgiyi Mehâimî'nin eserlerinde değerlendirme metotlarının ele alınma ve konuya yaklaşım şekli de önem arz

¹²¹ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 8.

¹²² Mehâimî, *Risâletü'r-red* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281), 15b-16a.

¹²³ Mehâimî, *Ecilletü't-te'yîd*, 4-8.

etmektedir. Ali Mehâimî Kur'an ve hadis kaynaklı hikmet kavramını merkeze alarak konuya yaklaşımını belirlemektedir.¹²⁴

Bu bağlamda kimi sûfilerce marifet ve hakikate ulaşmada aklın fonksiyonunun olmadığı gerçeği savunulurken, aklın işlevselliğinin nerede ve ne zaman gerektiği konusu karıştırılıp bazen akli tamamen reddetme yanılığı yaşanılmaktadır. İşte bu yanılığarı giderecek şekilde araştırmada konunun manevi bilgi edinme esnasında akla dayanan bilgi ile manevi veri üretmenin bir kıymetinin olmadığı, akıl ötesi edinilen veriler bir başka ifadeyle metafizik keşif ve ilhama dayalı veriler daha sonradan başkalarıyla paylaşılırken aklın etkin kullanılmasını gerekli kılan yön ele alınmaktadır. Aklın işlevselliği ile üretilen mantık kavramlarının ve sembolik dilin kullanılması, bazen duygusal şok ve hayretle yaşanan sûfi tecrübeler, aklın etkin kullanımının devreden çıkarılmasıyla oluşan ve işin aslını bilemeyen kimilerince şizofrenik meczub saçması olarak nitelendirilebilmektedir. Bir başka ifadeyle edinilen manevi bilginin sunumu için metot üretmemeye sonucu gerçekleşen şatihyelerin (şatahâtın) hangi duygusal ortamda oluştuğunun bir nebze de olsa anlaşılmasını, Mehâimî'nin bu yaklaşım tarzı kolaylaştırmaktadır.

Sûfiler, nefsin ve şeytanın müdahalesinden arınmış olarak keşif ve ilham yoluyla edindikleri marifetin, Hakk'ın tecellisinin hak ve gerçek olduğu konusunda bireysel kabulde genelde çelişki yaşamazlar. Ancak tasavvufî tecrübe ile edindikleri verileri toplumun çeşitli kesimleriyle paylaşırken sûfiler, toplumdaki yerleşik kanaatlere genelde ters düşmemeye özen gösterirler. Bu nedenle onlar edindikleri manevi bilgi denilen marifet ve hakikati, aklın işlevselliğiyle ortaya konulan sembolik dile ve mantık kavramlarına dönüştürme gibi çeşitli metotlar kullanarak çevreleriyle paylaşımaya hazır hâle getirirler. Sufilere göre akıl, maddi konularda olmazsa olmaz cevherdir. Ancak çeşitli sûfi tecrübelerle edinilen manevi bilgiyi alma esnasında vehbî bilginin gereği olarak kulun iradesi cezb edildiği esnada manevi konularda akıl söz sahibi olamamaktadır. İkinci aşamada yani aklın ürünü olmaksızın edinilen vehbî bilginin kaleme alınması veya irşad amacıyla sözlü olarak arifin çevresiyle bu bilgiyi paylaşması, bu alanda kendilerini geliştirmek isteyenleri yetiştirme veya motive etmeye yönelik sunum yapması durumunda ise akıl cevherini kullanma zorunlu ve kaçınılmazdır. Bu bağlamda şunu ifade etmekte fayda var: Genel tasavvufî kitaplardaki veriler ile kıyaslanan araştırmanın sonucuna göre sûfiler, tasavvufî tecrübeleriyle edindikleri keşif-ilhâmî bilgi ile marifet, hakikat ve hikmetten oluşan verileri, yukarıda değinilen nedenlerle çevreleriyle paylaşmadan önce bir değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Bu amaçla sûfilerin aklın işlevselliği, mantık kavramları ve sembolik dille değerlendirme metotlarını geliştirdikleri düşünülmektedir. Tasavvufî tecrübe esnasında sûfinin ruhunun bazen müşahedeye takılı kalmasıyla oluşan hayret ve şaşkınlık sonucu, beşerî takati aşan durumlarda sûfi, belli bir metot üretmeyip taşkınlık sanılan şatihye hâlini yaşadığı ön görülmektedir. Her insan iyi ile kötüyü, faydalı ile zararlıyı ayırt edebilme, doğru karar verebilme, yaşanan kötülüklerden ve olumsuz durumlardan etkilenmeme,

¹²⁴ Mehâimî, *Husûsu'n-ni'am*, 62, 64.

çevresinde ve iç âleminde olup bitenler üzerinde düşünme, kavrama, anlama, keşfetme, araştırıp inceleyerek yenilikler üretme, yaratılışındaki yetkinliğini koruma gibi işlevler için selim akla muhtaçtır.

2. 8. Ali Mehâimî'de Sembolik Dil

Genel olarak İslam tasavvuf tarihinin çoğu döneminde olduğu gibi Ekberî gelenek temsilcilerinin de kullandığı sembolik dil ile beraber İslam'ın ana kaynaklarının etkisi Ali Mehâimî'nin eserlerinde de gözlemlenmektedir. Yani diğer mutasavvıflar gibi Ali Mehâimî de, yazdığı eserlerinde bazen sembolik dili kullanmıştır. Bu yönüyle Ekberî geleneğin hem metafizik hem sembolik dilini kullanan Ali Mehâimî'nin, yaşadığı dönem Hindistan'ında Ekberîyye'nin önemli bir şârihi ve temsilcisi olduğu belirlenmiştir. Mehâimî'nin eserlerinde kullandığı sembolik dil çeşitlerinden bazıları şunlardır: Dünyada olan olayları gösteren küre câm-ı cihannümâ ve daire, ayna, ışık, değerli taş ve renk, kuş, semavi ana baba ve semavi nikah, gölge ve gölge sahibi, çekirdek ve ağaç sembolizmidir.

Dünyayı gösteren küre veya daireyi arifin kalbiyle sembolize eden Ali Mehâimî, “sen, ben yokuz, hep O var” duygu algısına, varlığın her bir atom çekirdeğini, varlıklar dünyasının sahibine işaret edici olarak değerlendirmektedir.¹²⁵ Mehâimî'ye göre Allah'ın mutlak zati ilahi isimlerinden farklı değildir. Zati isimleri içermesi cihetinden ilahi ilim, zat aynasıdır.¹²⁶ Ayna-yansıma sembolizminde insanların doğrudan doğruya göremedikleri bazı şeyleri, teşbih ve temsil yoluyla bir vasıta ile görmelerinin mümkün olduğu anlatılmaktadır. Ali Mehâimî'de ışık sembolizmi ise aslında evreni kaplayan nur sembolizmidir. Bu bağlamda Mehâimî, “zatin nuru Hakk'ın mevcududur” ifadesini kullanır.¹²⁷ O, taayyün-i evveldeki tümleşik (vâhid) hâlde bulunan ilk isimler olan “ilim”, “nur”, “şühûd” ve “vücûd” ile bu mecaz ifadeyi ilişkilendirerek açıklar.¹²⁸ Ekberî gelenekte yüzük taşı ve insan-ı kâmil sembolizmi, varlık hazinelerine vurduğu Allah'ın mührü, nişanı olarak adlandırılır.¹²⁹ Mücevherattan beyaz inci, yeşil zümrüt gibi değerli taşların da sembolik anlamları vardır. Ali Mehâimî, İbnü'l-Arabî gibi mücevherlerden olan değerli taş renkleriyle taayyün mertebeleri arasında ilişki kurarak anlatım zenginliği için renk simgelerinden de faydalanmıştır.¹³⁰ Ali Mehâimî, Ankâ'nın küll için hatm-i velayet olduğunu yazar.¹³¹ Mehâimî, Anka özel isminden *Lemahât* adlı eserinde bahsetmektedir.¹³² Ekberî anlayışa uygun olarak Mehâimî'ye göre “anne”, “a`yân-ı sâbite”dir. Çünkü a`yân-ı sâbitenin dış âlemdeki nesnel varlıkların mukaddes feyiz kaynağı olduğu gibi anne de babanın feyiz mahalli olarak bilinir. Semâvî anne baba ve nikah sembolizmiyle vücûd-ı izâfî olan enâniyyet, inniyyet ve hüviyyetin sırasıyla konuşma

¹²⁵ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 60a.

¹²⁶ Mehâimî, *Meşra`u'l-husûs*, 170.

¹²⁷ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 31a.

¹²⁸ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 32b.

¹²⁹ Açıklama ve ayrıntı için bk. Mehâimî, *Husûsu'n-ni'am*, 75-78.

¹³⁰ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 7a.

¹³¹ Mehâimî, *Husûsu'n-ni'am*, 124.

¹³² Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 27a, 27b, 28a.

(tekellüm), hitap ve gaybiyet ile zuhur etmesi belirtilmektedir.¹³³ Yine Ali Mehâimî'ye göre bu âlem ikinci gölgedir (zillü's-sânî). Çünkü âlem mümkünâtın suretleriyle zuhur eden varlıktır.¹³⁴ Nazarî-irfânî tasavvufta Yüce Allah dışındaki her şey gölgedir. Bu anlayışın sebebi varlıkların kendi zatıyla kendi kendine var olabilme imkânına sahip olamamasıdır. Ayrıca gölge ışık vasıtasıyla ortaya çıkar. Varlıklar da ancak Yüce Allah'ın isimlerinin nurunun tecellisi vasıtasıyla ortaya çıkabilen birer gölgelerdir.¹³⁵ Yine Ali Mehâimî, bir ağacın çekirdeğinde potansiyel olarak bulunan çiçek, meyve, yaprak, dal ve gövdesini, ehadiyyet mertebesindeki eşyanın hakikatlerine benzetmektedir.¹³⁶

Değerlendirme ve Sonuç

Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde yukarıda paylaşılan bulgular ve tartışmalara göre Hindistan'da 1374-1432 yılları arasında yaşayıp orada vefat eden, Ekberî eserler şârihi mutasavvıf, müfessir ve İslam hukukçusu Ali b. Ahmed Mehâimî'nin tasavvufî eserlerinden ve diğer çeşitli kaynaklardan hareketle ilmî-tasavvufî şahsiyeti, görüşleri, Ekberî gelenekteki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ali Mehâimî'nin baba tarafından soyu Arabistan'dan Hindistan'a gelen Kureyş kabilesine mensup nevâit soyuna dayanan Arap kökenli ve anne tarafından Hint asıllı olduğu, İslami ilimlerde çok iyi eğitim aldığı, Farsçayı ve Urduçayı ileri düzeyde bilmesine rağmen kitaplarını Arapça olarak yazdığı bilgisine ulaşılmıştır. Ali Mehâimî, Hindistan alt kıtasında Mumbai şehrinin Konkan sahilinde tarihi adı Mehâim, güncel adı Mahim olan körfez semtte yaşamıştır. Günümüzde Mumbai'deki çok kültürlülüğün bir yönünü de Konkan ve Mahim merkezli Nâit soyuna mensup Arap kökenli Ali Mehâimî takipçileri oluşturmaktadır.

Ali Mehâimî, erken dönemde tasavvufî eser telif eden sûfî yazarlara ait klasik tasavvufî eserlerden yazdığı kitaplarda yararlanmıştı. Bu eserlerin yanı sıra daha çok İbnü'l-Arabî, Sadreddîn-i Konevî, Ebu Hamid Muhammed el-Gazzâlî, Fahreddîn-i Irâkî, Şirin-i Mağribî, İbnü'l-Fârîd ve Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdi'den etkilendiği bilgisine ulaşılmıştır. Onun eserlerinde açık veya kapalı kaynak olarak Hint mistik felsefî eserlerinden herhangi bir alıntıya rastlanılmamıştır. Bu husus, Hindistan'da yaşamış bir mutasavvıf olan Ali Mehâimî özelinde on dört ve on beşinci yüz yılda İslam tasavvufunun Hint mistisizmi gibi yabancı bir kaynaktan etkilenmediğine örnek oluşturması açısından önemlidir. Ayrıca Ali Mehâimî'nin eserleri gibi nazarî-irfânî tasavvuf anlayışıyla yazılan diğer kitapları doğru bir şekilde analiz edebilmek ve değerlendirebilmek için tasavvuf edebiyatı, tasavvufî kavramlar ve tasavvuf tarihi bilgilerinin yanı sıra mantık, İslam felsefesi ve kelam felsefesi alanlarında da tartışılan temel meselelere üst düzeyde vâkıf olmanın gerekliliği görülmüştür.

¹³³ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 68a.

¹³⁴ Mehâimî, *Lemahât* (Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621), 10a.

¹³⁵ Kemâleddin Abdürrezzâk b Ahmed el-Kâşânî, *Latâifü'l-i'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2005), 2/486,488.

¹³⁶ Mehâimî, *Meşra'u'l-husûs*, 61-62.

Eserlerinden anlaşıldığına göre Ali Mehâimî, aklın işlev alanını ve sûfînin tasavvufî tecrübe ile edindiği manevi bilgiyi aklın üretmemesini birbirinden ayırmaya özen göstermektedir. Yine Ekberî ekolde kullanılan sembolik dilin Ali Mehâimî'nin eserlerinde de yer aldığı görülmektedir. Sûfîlerce tasavvufî tecrübeyle edinilen marifeti başkalarına sunmada sembolik dilin zorunluluğu ve aklın işlevselliği konusundaki Mehâimî'nin görüşleri önemlidir. Bu bağlamda edinilen manevi bilginin sunumu için metot üretmemesi şeklinde var olan sûfî şathiyeleri eleştirilmemelidir. Yine Mehâimî'nin manevi hâl ve makamlardan cem mertebeleriyle, kurbet (kurbîyet) hâlini ilişkilendirerek kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz kavramlarına göre farklı bir bakış açısı getirmiş olması önemlidir. Ayrıca Ekberî anlayışta Allah'ın ilmiyle ilişkilendirilen varlıklar âlemine Mehâimî'nin "üçüncü taayyün" adını vermesi alışılmıştan dışında ve önemli olarak değerlendirilmektedir.

Ali Mehâimî'nin incelediğimiz kitaplarında savunduğu vahdet-i vücûd görüşüne göre Yüce Allah mutlak zatıyla evrenden aşkındır (mütealdir). Ama evreni kuşatan ilahi ilmiyle de evrende içkindir (mündemiçtir). Dış alemdeki varlıkların nispet ve izafet yoluyla Allah ile bağlantıları olmazsa, mevcudatın var olmaları ve varlıklarını sürdürmeleri mümkün değildir. O hâlde bir başkasına muhtaç olmaksızın mevcut olan hakiki varlık birdir. O da Hakk'ın varlığıdır. Yani mutlak vücudu oluşturan el-ilim, en-nur, eş-şühûd ile el-vücûd, Hak ismiyle nitelenmektedir.

Evrendeki nesnel varlıkların mevcudiyeti bir sebebe bağlıdır. Allah'ın varlığı ise bir sebeple ilişkilendirilmeden varlığı zorunlu olandır. Bu yönüyle Hak'tır. Zira vahdet-i vücûd anlayışı, tümel varlıkların hepsini özellikle Allah, melek gibi manevi değerleri sadece zihne hapseden anlayışa karşı çıkmaktadır. Vahdet-i vücûd öğretisi, zihni varlıklar (ma`kûlât) olan tümellerin (küllîlerin) dış alemde gerçekliklerinin (tahakkukunun) bulunup bulunmadığı konusuna bir cevap olarak tasavvufî vücûd anlayışını ortaya koymuştur. Vahdet-i vücûd yani varlığın birliği görüşü, varlık konusunu kendi anlayışına göre açıklarken de farklı disiplinlerin verilerinden kendine uygun olanları iktibas etmektedir. Bu hâliyle vahdet-i vücûd öğretisinin, hulûl ve ittihad denilen ve dış alemdeki varlıkları Allah ile aynı sayan panteist anlayıştan ayrıldığı, Ali Mehâimî'nin bazı ayetleri ve hadisleri yorumladığı görüşleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma ile elde edilen bir diğer sonuç; Ali Mehâimî'ye aidiyeti daha önce tespit edilemeyip bilinmeyen *Şerhü seyyidi'l-istiğfâr*, *Ġâyetü'l-cûd*, *el-'Urfü'l-hâtır*, *el-Huccetü'l-bâliġa* gibi tasavvuf konulu eserlerine ulaşılmış olunmasıdır. Buralardan edinilen tarihi veriler, ilk defa günümüz insanıyla paylaşılmaktadır.

Yapılan incelemeler ile yeni bazı verilere ulaşılmıştır. Örneğin Ali Mehâimî'nin Hz. Hızır ile manevi bağını, tarikatlardaki maddi bağlarıyla besleme konusuna kendi eserlerinden ve Hindistan'daki *Gülzâr-ı Ebrâr* gibi Mehâimî'nin yaşadığı döneme yakın kaynaktan incelenmektedir. Elde edilen bu bilgiler Harîrîzâde ve Zebîdî'nin eserleri başta olmak üzere Ayderûsiyye tarikatı erken dönem kaynaklarıyla, Hindistan içinde ve dışında

olup da Hindistan'ın tasavvuf tarihini inceleyen bazı araştırmacıların da eserleriyle desteklenmiştir. Mehâimî'nin Cebertiyye ve Ayderûsiyye tarikatları üzerinden Ekberiyye, Medyeniyye, Kadiriyye-i Esediyye, İshâkiyye (Kâzerûniyye), Rifâiyye, Kuşeyriyye, Şâzeliyye, Sühreverdiyye, Ehdeliyye ve Yeseviyye tarikatları ile bağına ulaşılmıştır. Ali Mehâimî'nin Sünnî Aleviyye tarikatı pîri Fakîh-i Mukaddem üzerinden Hz. Hızır bağı belirlenmiştir. Mehâimî'nin tasavvufi yönünün Yemen Terim (Hadramut) merkezli Aleviye-i Ayderûsiyye tarikatı üzerinden Medyeniyye tarikatı ile de bağının bulunduğu ve yine Yemen Zebid merkezli Cebertiyye tarikatı şeyhi Muhammed el-Mizcâci vasıtasıyla Üveysiye-i Hıziriyye ile bağının olduğu, Şeyh Mizcâcî'nin İbnü'l-Arabî'ye ve Türkistan piri Hoca Ahmed Yesevî'ye kadar uzanan silsile bilgisi, kaynak eserleriyle beraber paylaşıldığı üzere Hz. Hızır hırkası giydiği tespit edilmiştir. Araştırma ile gün yüzüne çıkarılan tarihi belge ve bilgilerle ve nakledilen senetlerle dokuz farklı tarikatla ilişkili olduğu ve bu nedenle "câmi-i turuk" yani pek çok tarikatın bağına kendinde toplayan ismin unvan olarak Cebertiyye tarikatına verildiği belirlenmiştir. Cebertiyye tarikatının piri İsmail b. İbrahim el-Cebertî'nin dokuz tarikatın ashabına bağı olduğu, Ali Mehâimî'nin eserlerinde İsmail el-Cebertî'den de saygıyla bahsettiği tespit edilmiştir. Ali Mehâimî'nin mürsidi Muhammed el-Mizcâcî'nin ise, tarikat pirinin vefatından sonra bir süre tarikatı yönettiği öğrenilmiştir. Elde edilen bulgularla Ali Mehâimî'nin tasavvufî meşrebinin Üveysî-Ekberî ekol olduğu teyit edilmiştir. Daha önce değinilen menkıbeye göre Mehâimî henüz dokuz yaşındayken Hz. Hızır'dan maddi-manevi bilgi almaya başlayarak tasavvufî hayata erken dönemde girmiştir. Bahse konu üveysî meşrepliği onun gençlik döneminde ve sonrasında Yemen Cebertiyye ve Ayderûsiyye tarikatları üzerinden devam etmiştir. Seyr ü sülûkunu manevi terbiye yoluyla tamamlamıştır. Mehâimî'nin seyr ü sülûk anlayışı daha çok Sühreverdiyye, Cebertiyye ve Ayderûsiyye tarikatlarına dayanmaktadır. Ali Mehâimî'nin geniş vizyona sahip olduğu dini ilimlerini ilk hocası babasından ve Hz. Hızır'ın manevi desteğinden başka hangi hocalardan öğrendiği konusunda kaynaklarda somut ve net bir veriye ulaşılamamıştır.

Kaynakça

- Afgânî, Şemseddin es-Selefi el-. *Cühûdü Ulemâi'l-Hanefiyye fî İbtâli Akâidi'l-Kubûriyye*. Riyad: Dâru's-Samî'î, 1996.
- Ahmad, Sayyid Maqbul. "Bombay". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Askalânî, Ebü'l-Fadıl Ahmed b. Ali İbnü Hacer el-. *ez-Zehrû'n-nadır fî hâli'l-Hızır*. thk. Selahaddin Makbul Ahmed. Kuveyt: Mektebe Ehli'l-Eser, 2004.
- Bağdâdî, Ebü'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kâri' el-. "ed-Dürrü's-semîn fî menâkıbî's-Şeyh Muhyiddin". *Husûsu'n-ni'am fî şerhi Fusûsi'l-hikem*. thk. Ahmed Ferid el-Mizyedi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

- Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Bilgrâmi, Gulam Ali Âzâd el-Hüseynî el-Vâsîtî el-. *Sibhatü'l-mercân fî âsâri Hindistân*. thk. Muhammed Said et-Tarîhî. Beyrut: Dârü'r-Râfideyn, 2015.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-. *Sahihu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuad Abdülbakî vd. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1905.
- Cotton, J. S. "Bombay". *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. 710. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979.
- Dalvi, Abdulsattar. "Hazrat Makhdum Ali Mehâimî (1374-1432)". ed. Siraj Mohammed Bijle. *Kokan News The e-Newsletter of The Kokani Diaspora Community* 4/4 (Aralık 2012).
- Dehlvi, Sadia. *Sufism: Hearth of Islam*. Yeni Delhi: Harper Collins Publishers, 2012.
- Demirli, Ekrem. "Varlık Olmak Bakımından Varlık İfadesinin Sufilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları". *İslam Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 27-47.
- Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşar Avvad Maruf. Beyrut: Dârü'l-Gurabi'l-İslâmî, 1998.
- Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1955.
- Edwardes, S. M. *The Rise of Bombay A Retrospect*. Bombay: The Times of India Press, 1902.
- Habeşî, Es-Seyyid el-Habîb Ayderûs b. Ömer el-. *Ikdü'l-yevâkîti'l-cevheriyye ve simtu'l-'ayni'z-zehebiyye bi-zikri tarîki'l-Aleviyye*. thk. Muhammed Ebubekir Abdullah Bâzîb. Terim-Hadramut: Dârü'l-İlim ve'd-Da`vet, 2009.
- Harîrîzâde Kemaleddin. *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 432, 3 Cilt.
- Hasenî, Abdülhay b. Fahreddîn el-. *el-İ'lâm bi'men fî târihi'l-Hind mine'l-a'lâm el-müsemmâ bi'Nüzheti'l-havâtir*. 8 Cilt. Haydarâbâd (Dekken): Matba`atü Meclisi Dâireti'l-Ma`ârifî'l-Osmâniyye, 1962.
- Haseni, Abdülhay b. Fahreddîn el-. *es-Sekâfeti'l-İslâmiyye fî'l-Hind*. Dimeşk: Matbuâtü Mecma'l-Lügati'l-Arabiyye, 1984.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Dimeşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Kâşânî, Kemâleddin Abdürrezzâk b Ahmed el-. *Latâifü'l-i'lâm fî işârâti ehli'l-ilhâm*. thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2005.
- Kazvini, Celaledin Muhammed. *Telhis (Meani-Beyan-Bedî) Kur'an Edebiyatı*. çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol. İstanbul: Ebrar Yayınları, 1990.

- Kazvini, Muhammed b. Abdurrahman el-Hatib el-. *El-îzâh fî ulûmi'l-belâgati el-Meani ve'l-beyân ve'l-bedi'*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Medenî, Es-Seyyid İbrahim b. Es-seyyid Muhammed el-Kâdiri el-Hüseyni el-. *Risale damîri'l-insan li-izdiyadi iştiyaki'l-muhibbîne ilâ zikri'r-rahmân*. thk. Muhammed Ismet b. Abdülkadir Bûbirî Kalyani. Kalyan-Bombay: İmam Şafi Foundation, 2003.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed. *Risâletü'r-red alâ ba'zı men enkere alâ ehli't-tarîk*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 281.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *Ecilletü't-te'yîd fî şerhi Edilleti't-tevhîd*. Yeni Delhi: y.y., 1917.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *el-Urfü'l-hâtır fî ma'rifeti'l-havâtır*. Mısır: Dimyat Vakıflar Kütüphanesi, 2742.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *er-Rütbetü'r-refî'a fî'l-cem'i ve't-tevfîkı beyne esrâri'l-hakîkati ve envâri's-şerî'ati*. Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 32-1.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *Husûsu'n-ni'am fî şerhi Fusûsi'l-hikem*. thk. Ahmed Ferid el-Mizyedi. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *İmhâdu'n-nasîha*. Külliyye Kâdiriyye, 86.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *Lemahât*. Pir Muhammed Şah Dergâhı Kütüphanesi, 12/4-621.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *Meşra'u'l-husûs ilâ me'âni'n-nusûs*. thk. Ahmed Ferid el-Mizyedi. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *Tebşîru'r-Rahmân ve teysîrü'l-Mennân bi ba'zı mâ yüşîru ilâ i'câzi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Ferid el-Mizyedî. 1-3 Cilt. Beyrut: Books-Publisher, 2011.
- Mehâimî, Ali b. Ahmed el-. *Zevârifü'l-latâif fî şerhi Avârifi'l-ma'ârif*. New Jersey Princeton, 2929Yq.
- Misbâhî, Faruk Han Mehâimî. *Sevânih-i Mahdûm Ali Mehâimi*. Bombay: M.S.O., 2014.
- Nedvi, İzzeddin en-. "Üsretü'n-Nevâit ve Hıdamâtuhâ li'l-Edebi'l-Arabi". *el-Mecelletü Kalikoot* 3 (2013).
- Paro, Mohammad Abdullah Mama. *The Life History Of Hazrat Shaikh Makhdum Ali Paro Qutbu'l-Aqtâb Qutb-e Kokan Al-Mahaimi of Mumbai*. Mumbai: Ghazali Tapestters & Printers, 2000.
- Sirhindî, Ahmed b. Abdilehad el-Ömeriyyi'l-Fârûkî es-. *el-Mektûbât: Ed-Dürerü'l-meknûnâtü'n-nefise fî ta'rîbi'l-Mektûbâti's-şerîfe*. çev. Muhammed Murad b. Abdillâh el-Kazânî el-Menzilevî el-Mekkî. 3 Cilt. İstanbul: Enver Baytan Kitabevi, t.y.
- Tülücü, Süleyman. "Lebid b. Rebia". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1995.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b Muhammed ez-. *Ikdü'l-cevheri's-semîn*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b Muhammed ez-. *İthâfü'l-asfiyâ*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm kâmûsü terâcimi eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müstağribîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyin, 2002.